

◆ *Original Research Article*

**Analyzing the Causes of Reverse Migration in the Villages of the Central Part of Masal City, Iran**

Seyyedeh Fatemeh Safavi Mirmahalleh<sup>1</sup>, Hojjatollah Rashid Kolvir<sup>2\*</sup>,  
Hamid Ebadollahi Chanzanaq<sup>3</sup>, Mohammad Amin Kanani<sup>4</sup>

**Abstract**

Reverse migration is city-to-rural migration, which can be caused by various factors with different degrees of importance, depending on the environmental and spatial conditions. The villages of the central part of Masal City as the study area are among the areas with high reverse migration. Therefore, in the previous research, it was tried to identify and categorize the most important causes of migration to them. In this mixed research, first, the factors extracted from the documentary study along with the factors calculated from 20 structured interviews; It has been content validated by 10 experts and finally the final factors have been evaluated in the form of a questionnaire answered by 330 immigrants. The findings show that 31 reasons for reverse migration have been obtained, of which 9 factors are among urban repulsions and 22 factors are among rural attractions, and that these factors, categorized into 8 main factors, explain more than 83% of the variance of the causes of migration. As a result, rural attractions have far more impact than urban repulsions in migration to the studied area.

**Keywords:** Reverse migration, Migration from city to village, Causes of migration, Urban attraction and rural repulsion, Masal villages.

---

Received: 2024-04-02

Accepted: 2024-05-06

<sup>1</sup> . PhD Candidate, Department of Architecture, Islamic Azad University (Khalkhal Branch), Khalkhal, Iran; [sfsafavi@yahoo.com](mailto:sfsafavi@yahoo.com)

<sup>2\*</sup> . Associate Professor of Architecture, Department of Architecture, Faculty of Engineering and Technical, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran (Corresponding Author); [h\\_rashid@uma.ac.ir](mailto:h_rashid@uma.ac.ir)

<sup>3</sup> . Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran; [h\\_ebadollahi@guilan.ac.ir](mailto:h_ebadollahi@guilan.ac.ir)

<sup>4</sup> . Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran; [kanani@guilan.ac.ir](mailto:kanani@guilan.ac.ir)

## **Extended Abstract**

### **Introduction**

The hope for a better life, a brighter future, and gaining new experiences drives people to migrate. Migration occurs in four forms: from villages to cities, cities to villages, between villages, or from smaller cities to larger ones. Migration from cities to villages, known as reverse migration or urban flight, has been confirmed through studies in the U.S., Canada, Australia, and Western Europe (Organi et al., 2017: 114). For the first time in 2011, according to Iran's census, the number of migrants from cities to villages surpassed those migrating from villages to cities by 15% (Iran Statistics Center, 2011). This shift indicates the impact of various factors leading to the reversal of migration trends (from city to village) and suggests spatial restructuring in the country. In recent years, reverse migration or counter-urbanization has intensified in the central rural areas of Masal County, with its effects visibly noticeable in these villages. According to the 2016 census, 2348 people migrated to Masal County, although there are no precise statistics on reverse migration to the central villages of Masal. However, evidence shows that a wave of reverse and urban flight migration has occurred in these villages over the past 10 to 15 years. Given the success of reverse migration policies in northern Iran, particularly in the study area, this research aims to identify the main causes of reverse migration to the central villages of Masal. Identifying these causes can be helpful for planning and policy-making regarding promoting this type of migration flow.

### **Methods and Data**

This research employs a mixed-method approach (exploratory and causal). In terms of its goal, it is developmental-applied research, and in terms of data analysis, it follows a mixed (qualitative-quantitative) method. The statistical population includes all the inhabited villages in the central district of Masal County (40 villages). Due to the large number of villages for interviews and questionnaires, a mixed method was used to select several villages as representative samples from the central district of Masal. The selection criteria were as follows: 1. Villages were selected from both rural districts in the central area. 2. The selected villages had population diversity (low population: under 300 people, medium population: 500 to 1,000 people, and high population: over 1,000 people). 3. The villages had diverse access levels (villages near and far from the city). 4. The villages showed significant population and household growth over the last two census periods. 5. Villages with a large number of housing units built in the past 5 years (recent housing units exceeding 20% of total households).

First, the villages were classified based on political divisions (rural districts), population size, city access, population growth, and newly constructed housing units. Villages lacking these criteria, especially in terms of population growth and new housing, were excluded. Ultimately, 6 villages were selected as representative villages from the central district of Masal using a stratified random selection method.

In more detail, the statistical population of this research, given its mixed-method approach (qualitative and quantitative), is divided into two groups. The statistical population for the first part of the study (qualitative section) consists of migration experts, including university professors, administrative experts, and local officials. Since the exact number of these individuals is unknown, 3 university professors (sociologists) and 2 local officials (village chiefs of the studied villages) were initially selected using a purposive sampling method. Subsequently, using the snowball sampling technique, interviews continued until theoretical saturation was reached, resulting in a total of 20 experts being interviewed.

However, in a quantitative section, the research target community is immigrants who have entered the villages of the central part of Masal city. Since there was no data regarding the number of immigrants who entered the villages of the studied area, therefore, county statistics were used, which are relatively high statistics (compared to the immigration statistics from the city to the village) and have a high generalization ability (based on the population and housing census data of Gilan province in 2016, the total number of immigrants entering Masal county has been declared as 2348 people). In this regard, the Cochran mathematical method was used to determine the sample size, which resulted in a statistical sample size of 330 immigrants (with a 5% error) and a combined method; purposeful (identification of immigrants / only immigrants, not villagers who were originally residents) and subsequently, random sampling was employed (for the identification of immigrants, the method of introduction and self-declaration was used. In this regard, immigrants were those who had come from the city to the village and lived in the village for nearly a year or more). It should be noted that due to the lack of a list of immigrants / unknown statistics of immigrants in each village (6 selected research villages), it was not possible to conduct stratified sampling in a discriminatory manner.

As previously explained, this research is of the mixed (qualitative-quantitative) type in terms of data analysis method. In the qualitative method section, structured interviews were used, and in the quantitative method section, a researcher-made questionnaire was employed. Initially, the research indicators and questions were extracted based on preliminary studies and the supervisor's opinion, and then the main research question (reverse migration factors) was discussed with colleagues and

experts (qualitative phase). Subsequently, a questionnaire was designed and evaluated by immigrants by combining the indicators obtained from library studies and interviews; the Content Validity Ratio (CVR) analysis questionnaire was prepared and reviewed by a supervisory guide and experts (quantitative phase).

In examining the validity of the research tool (questionnaire factors), expert opinions (10 experts familiar with the subject, selected by the snowball method) and the content analysis method were used, and the output of this method was the identification of 25 final components. In examining the reliability of the questionnaire (with 25 relevant components), the opinions of 20 experts (as a pilot sample) and the Cronbach's alpha test were used, and the obtained reliability coefficient of 0.868 indicates the acceptable reliability of the research tool. It should be noted that the research experts were not fixed, and according to the development of the research objectives in each stage, specialized experts were used.

Also, since the study in question is of a mixed type, data analysis was performed in two stages. In the first stage, interview analysis was conducted using MAXQDA software. In the second stage, the CVR content analysis method was used to analyze the validity of the questionnaire, Cronbach's alpha test was used to assess the reliability of the questionnaire, and factor analysis in SPSS software was used to examine the reverse migration factors. The initial components of the research extracted from the theoretical research framework are presented below.

### **Findings**

The findings of this research consist of two main parts: 1- Identification of the factors of reverse migration to the villages of the central district of Masal, obtained from three subsections: a- library studies, b- interviews, and c- content validity of questionnaires, and 2- Categorization of the most important factors of reverse migration to the villages of the central district of Masal, obtained from questionnaire evaluations. The findings are presented in the order below. According to the conducted interviews, a total of 31 identified factors are shown in Figure 3; 7 factors are categorized into 3 environmental indicators, 4 factors into 2 occupational indicators, 9 factors into 5 economic indicators, and 11 factors into 7 social indicators. The number of factors (31 factors) and their frequency (93 frequencies) were mentioned by 20 interviewed experts. For example, the factor of "high housing cost in the city" has been repeated 9 times, "low-cost land and housing in the village" has been repeated twice, and "increasing value of rural lands" has been mentioned once by experts. Eventually, these three factors were categorized as the indicators of "land and housing prices." Additionally, the percentage of indicator repetition relative to 93 frequencies (the total

repetition of factor indicators). The "land and housing prices" indicator accounts for approximately 13% of the total factor repetition and has the highest repetition percentage (along with the employment and income indicator).

As previously explained, the final factors in the form of a questionnaire were evaluated by 330 reverse migrants in the studied villages, and their average opinions are presented below. In this regard, The factors of "beautiful nature and scenery of the village," "clean water and air in the village (urban air pollution)," "abundant water and fertile soil in the village," and "unique geographical conditions of the village (proximity to the sea and green areas/hillsides)" received the highest average ratings (scores) from the perspective of the migrants to the studied villages in this research, corresponding to the Likert scale; score 1 represents "very low" and score 5 represents "very high" (for example, abundant water and fertile soil, as one of the reasons for migration to villages, has an average score of 4.17, ranking between "high" and "very high").

### **Conclusion and Discussion**

Reverse migration refers to migration from urban to rural areas, which can involve various factors of varying importance depending on the environmental and local conditions. The central villages of Masal district, as the study area, are among the regions with a high level of migration, and the present study aimed to identify and categorize the main reasons for migration to these villages. In this regard, after conducting library studies, interviews, a survey, and finally, content analysis, the primary factors for reverse migration in the studied area were identified and used for final evaluation. According to the interviews, experts believe that the key factors influencing migration to the central villages of Masal district include: land and housing prices (affordability in rural areas and expensiveness in urban areas), employment and income, leisure and comfort, water and climate, nature and beauty, transportation, costs, and pollution. Another finding is that the identified factors mainly revolve around the attractions of rural areas rather than the repulsions of urban areas (out of 31 identified factors from interviews, 22 factors (71%) with a total repetition rate of 64.5% (60 repetitions) are related to rural attractions, while the remaining are related to urban repulsions). In other words, rural attractions play a more significant role in reverse migration to the central villages of Masal district compared to urban repulsions.

The results of this study are consistent with the findings of Moller (2019) on the importance of climatic conditions, Helli and Pedersen (2022) on family relations, Rabani et al. (2011) on local attachment, distance, and migration, and Mohammadi and colleagues (2016) on water and climatic conditions of the region, Abdullahi

(2016) on local attachment, housing, occupation, income, absence of ethnic and tribal differences, availability of educational facilities for social and economic development, age, infrastructural development, and establishment of tourism and hospitality services, Yaghoubi and Zabidi (2018) on the improvement of health and hygiene in villages, natural attractions of villages, provision of a peaceful environment, improved perspective, future agricultural profitability, and improvement of the region's employment capacity, as well as Mojtabavi and Salahi-Renjbar (2020) on the high cost of living in the city, high land prices in the city, low purchase and rental prices in villages, Sajjadi-Qidari et al. (2020) on low land, housing, and rental prices in villages, and high land and housing prices in the city, air pollution, proximity to the city and using its facilities, utilizing the clean rural air, higher peace, and security. However, the results of this study are inconsistent with Moller's (2019) findings on the lack of correlation between local employment opportunities and reverse migration, Qasemi et al. (2014) on the availability of affordable land and housing in villages, and Olfati et al. (2021) on the availability of educational facilities, modern communication technologies, access to resources, income generation, compatibility, and proximity. The importance of migration factors can vary from one region to another, depending on environmental conditions. As the northern villages of Iran have favorable climatic conditions, fertile lands, and abundant water resources, they attract tourists due to their beautiful and lush nature and offer employment and income opportunities. Rural attractions have a greater impact on migration to the study area than urban repulsion factors, as confirmed by the results of this study and the findings of Solimi and colleagues (2020).

The study results support various theories such as the Social Network Theory (influence of strong bonds, continuous communication, and socio-economic factors in migration), the Environmental-Calvian Approach (impact of location, environmental conditions, and distance in migration), Einstein's Theory of Migration Laws (influence of access to opportunities and resources in migration), Boyle's Theory of Cost-Benefit Influence in Migration, and the Life Cycle Theory. According to the Life Cycle Theory, villages enter a growth stage after the emergence phase, increasing the hope for a better life, economic prosperity, and acceptable welfare services. This growth starts with attracting migrants; villages with their own attractions are considered suitable places for reverse migration and settlement. Considering the research results (main reasons for migration: high housing prices in the city and affordability in the village, access to better work and income, rural nature and climate, escape from urban congestion and pollution), the following recommendations are made.

Given the successful reverse migration policy and the experience of the northern villages of the country (especially those studied in this research), it is recommended to improve environmental conditions such as greenery, provide sustainable water resources for drinking and agriculture, and expand rural services and facilities to create a suitable environment for migration to other rural areas of the country. Considering the increasing migration to the northern regions of the country and the subsequent land and housing speculation, it is recommended to develop and enforce civil laws to prevent the construction of unauthorized structures and the resulting environmental impacts in the north, especially in rural areas, to maintain the ecological balance and address the negative consequences of reverse migration. As one of the main reasons for reverse migration is the high cost of housing in cities and its affordability in rural areas, it is recommended to plan and provide affordable housing in the peri-urban areas (areas with unused lands) based on the demand for housing to prevent the disruption of the ecological balance in rural areas due to reverse migration.

### Acknowledgments

This article is adapted from the first author's PhD dissertation titled "Analyzing the Causes of Reverse Migration in the Villages of the Central Part of Masal City" at the Islamic Azad University of Khalkhal. The authors express their gratitude for the constructive feedback and suggestions provided by the dissertation committee during the research process and the anonymous reviewers of this article.

### Citation:

Safavi-Mirmahalleh, S.F., Rashid Kolvir, H., Ebadollahi Chanzanaq, H., & Kanani, M.A. (2024), Analyzing the Causes of Reverse Migration in the Villages of the Central Part of Masal City, Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 19(37), 325-374. <https://www.doi.org/10.22034/jpai.2024.2025819.1338>

### ارجاع:

صفوی میرمحلہ، سیدہ فاطمہ، رشید کلویر، حجت‌الہ، عباداللہی چندانق، حمید، کنعانی، محمدامین (۱۴۰۳). واکاوی علل مهاجرت معکوس در روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال، نامہ انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۹(۳۷)، ۳۲۵-۳۷۴. <https://www.doi.org/10.22034/jpai.2024.2025819.1338>

## واکاوی علل مهاجرت معکوس در روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال

سیده فاطمه صفوی میرمحل<sup>۱</sup>، حجت‌اله رشید کلوی<sup>۲\*</sup>، حمید عباداللهی چندانق<sup>۳</sup>، محمدامین کنعانی<sup>۴</sup>

### چکیده

مهاجرت معکوس، مهاجرت شهر به روستا است که بنابر شرایط محیطی و مکانی، می‌تواند عوامل گوناگونی با درجه اهمیت متفاوت در رخداد آن دخیل باشد. روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال به‌عنوان محدوده مورد مطالعه، از جمله مناطق با مهاجرت معکوس بالاست. از همین‌رو، در تحقیق پیش‌رو سعی شد تا مهم‌ترین علل مهاجرت به آنها شناسایی شده و دسته‌بندی گردد. در این تحقیق آمیخته، ابتدا عوامل استخراج شده از مطالعه اسنادی به همراه عوامل احصاء شده از ۲۰ مصاحبه ساختاریافته؛ توسط ۱۰ کارشناس مورد اعتبار محتوایی قرار گرفته و نهایتاً عوامل نهایی در قالب پرسشنامه که توسط ۳۳۰ مهاجر پاسخ داده شده، ارزیابی شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تعداد ۳۱ علت برای مهاجرت معکوس به دست آمده است که ۹ عامل آن، جزو دافعه‌های شهری و ۲۲ عامل دیگر، جزو جاذبه‌های روستایی می‌باشد و اینکه این عوامل در ۸ عامل اصلی دسته‌بندی شده بیش از ۸۳ درصد از واریانس علل مهاجرت را توجیه می‌کنند. نتیجه اینکه، جاذبه‌هایی روستایی به مراتب، تاثیر بیشتری نسبت به دافعه‌های شهری در مهاجرت به محدوده مورد مطالعه دارند.

**واژگان کلیدی:** مهاجرت معکوس، مهاجرت شهر به روستا، علل مهاجرت، جاذبه شهری و دافعه روستایی، روستاهای ماسال.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۷

۱. دانشجوی دکتری تخصصی، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی (واحد خلخال)، خلخال، ایران؛ [sfsafavi@yahoo.com](mailto:sfsafavi@yahoo.com)
- \*۲. دانشیار معماری، گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران (نویسنده مسئول)؛ [h\\_rashid@uma.ac.ir](mailto:h_rashid@uma.ac.ir)
۳. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران؛ [h\\_ebadollahi@guilan.ac.ir](mailto:h_ebadollahi@guilan.ac.ir)
۴. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران؛ [kanani@guilan.ac.ir](mailto:kanani@guilan.ac.ir)

DOI: <https://www.doi.org/10.22034/jpai.2024.2025819.1338>

## مقدمه و بیان مسأله

امید به کسب زندگی بهتر و آینده روشن، و به دست آوردن تجارب نو از مواردی هستند که بشر را وادار می‌سازند در مکانی محدود نشده و به مهاجرت اقدام نماید. مهاجرت، شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی انسان‌ها بین دو واحد جغرافیایی است و این جابجایی می‌تواند دائمی یا تقریباً دائمی باشد (افراخته و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۶). مهاجرت به لحاظ مکانی در چهار شکل، از روستا به شهر، از شهر به روستا، از روستا به روستا یا از شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ در جامعه اتفاق می‌افتد که لازم به ذکر است طی دهه اخیر با تغییر الگوی مهاجرت از روستا به شهرها، جریان مهاجرت از شهر به روستا با شدت و روند متفاوتی در نقاط مختلف کشور ایران در حال وقوع است (میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶). از مهاجرت شهر به روستا یا جریان ضدشهرنشینی با عنوان مهاجرت معکوس نام‌برده می‌شود. جریان معکوس مهاجرت یا پدیده جمعیتی جدید، که برایان بری<sup>۱</sup> آن را شهرگریزی نامید، با انجام مطالعاتی توسط بورن<sup>۲</sup> و لوگان<sup>۳</sup> که «فضای چرخشی جمعیت» را در آمریکا، کانادا، استرالیا و بخش اعظم اروپای غربی مطرح کردند، تأیید شد (ارگانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۴).

در همین خصوص از اوایل دهه ۱۹۷۰ مهاجرت معکوس به عنوان یک روند جابجایی جمعیت نوظهور مورد توجه سیاستگذاران و محققان خارجی قرار گرفت. مهاجرتی که برخلاف سایر انواع مهاجرت، پدیده‌ای مثبت قلمداد می‌شود. از آثار آن می‌توان به کاهش مشکلات جوامع شهری، آبادی و عمران روستاها و بهبود توزیع جمعیت اشاره کرد. مهاجرت معکوس از شهر به روستا، با توجه به مزایای جمعیتی و اقتصادی مورد توجه دولتمردان و سیاستمداران کشور نیز قرار گرفت (فتح‌اللهی و پرووکانی، ۱۴۰۲: ۲۳۵).

در بررسی تحرکات مکانی بین دو نقطه شهری و روستایی برای اولین بار در سال ۱۳۹۰ در تاریخ سرشماری‌های ایران، مهاجرین از شهر به روستا، از مهاجرین روستا به شهر، ۱۵ درصد

---

1 Berry

2 Bourne

3 Logan

پیشی گرفته است (مرکز آمار ایران ۱۳۹۰) که نشانگر اثرگذاری عوامل متعدد در معکوس شدن روند مهاجرت‌ها (از شهر به روستا) در کشور بوده و نوعی باز ساخت فضایی را نوید می‌دهد.

در سال‌های اخیر و هم‌زمان با سایر مناطق کشور، ظهور روند جدید مهاجرت داخلی، عمدتاً تحت عنوان مهاجرت معکوس یا جریان ضدشهرنشینی در ناحیه مورد مطالعه یعنی روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال نیز شدت بیشتری به خود گرفته است به گونه‌ای که اثرات کالبدی آن بر روستاهای شهرستان محسوس است. شهرستان ماسال و روستاهای بخش مرکزی آن، از مناطق مهاجرپذیر و البته دارای مهاجرت معکوس (از شهر به روستا) است که براساس داده‌های سرشماری نفوس و مسکن استان گیلان در سال ۱۳۹۵، کل تعداد مهاجرین به شهرستان ماسال، تعداد ۲۳۴۸ نفر اعلام شده است. البته آمار دقیقی از میزان مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی ماسال وجود ندارد اما شواهد گویای این است که در ۱۰-۱۵ سال اخیر، سیلی از مهاجرت‌های معکوس و شهرگریز به این روستاها اتفاق افتاده است. حال باتوجه به اینکه سیاست مهاجرت معکوس در شمال کشور و خاصه در محدوده مورد مطالعه موفق عمل کرده، لذا تحقیق پیش‌رو درصدد است تا مهم‌ترین علل مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی ماسال را شناسایی کند. لازم به ذکر است که شناسایی مهم‌ترین علل مهاجرت معکوس؛ می‌تواند در برنامه‌ریزی و سیاستگذاری در مورد تمایل پایین به شکل‌گیری این نوع از جریان‌های مهاجرتی، مفید واقع شود.

همان‌گونه که پیش‌تر توضیح داده شد در نگاه اول و البته بررسی سابقه مهاجرت‌های معکوس در کشور ایران علی‌الخصوص در گیلان و به‌طور خاص در شهرستان ماسال؛ شرایط محیطی و اقلیمی خاص، آرامش دوران بازنشستگی، ساخت خانه‌های ویلایی و آپارتمانی در محیط‌های روستایی، داشتن زمین‌های ارثی و ... زمینه‌ساز وقوع مهاجرت معکوس شده است. در کنار عوامل یادشده که عوامل بدیهی به نظر می‌رسند، به احتمال زیاد عوامل دیگری نیز دخیل می‌باشند که اصلی‌ترین هدف این پژوهش، شناسایی عوامل دخیل در این امر می‌باشد (عواملی که می‌تواند ناشی از دافعه شهر یا جاذبه روستاها باشد). اما آنچه که مهم است بررسی علمی این پدیده است. از این‌رو شناخت دقیق و واقع‌بینانه علل مهاجرت به روستاهای بخش

مرکزی ماسال براساس روش ترکیبی (کیفی-کمی)، هدف اصلی این تحقیق به شمار می‌رود و سوالات اصلی تحقیق به قرار ذیل می‌باشد:

- ۱- مهم‌ترین علل مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال کدامند؟
- ۲- مهم‌ترین علل مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال، چگونه دسته‌بندی می‌شوند؟ (در چه دسته‌هایی قرار می‌گیرند؟) لازم به ذکر است که بنابر ماهیت اکتشافی تحقیق، فرضیه‌ای برای سوالات تحقیق ارائه نشده است.

### پیشینه پژوهش

درخصوص مهاجرت که سابقه آن به قدمت آغاز سکونت بشر است، مطالعات بسیاری انجام گرفته است اما در خصوص مهاجرت معکوس که امروزه اصطلاحات مهاجرت بازگشتی و مهاجرت شهرگزیز نیز با آن عجین شده است که گمان می‌شود مطالعات بایسته‌ای از نظر کمی و کیفی در این حوزه صورت نپذیرفته است. در همین اثنا در این تحقیق سعی شده تا اهم تحقیقات پیرامون این اصطلاحات، مورد مطالعه قرار گیرد.

ربانی و همکاران (۱۳۹۰) به این نتیجه رسیده‌اند که ارتباط مثبتی بین متغیرهای تعلق بومی و درآمد، با انگیزه مهاجرت بازگشتی و ارتباط منفی بین مسافت و انگیزه مهاجرت معکوس وجود دارد. قاسمی و همکاران (۱۳۹۳) بیان می‌کنند که دلایل مهاجرت بازگشت به نواحی روستایی عمدتاً اقتصادی، بوم‌شناختی و در ارتباط با کیفیت زندگی است. میرفلاح نصیری و همکاران (۱۳۹۵)، با بررسی روستاها از ۷ استان منتخب، مهاجرت معکوس را به سه دسته تقسیم کرده‌اند، که در دسته اول علل اصلی شکل‌گیری مهاجرت معکوس به شرایط آب و هوایی و اقلیمی منطقه مربوط می‌شود. مهاجرت‌های صورت‌گرفته از نقاط شهری کل کشور به روستاهای استان‌های شمالی کشور از جمله استان گیلان، مازندران و گلستان را در این دسته جای می‌دهد؛ و روستاهای شمالی کشور را محل مناسبی برای وقوع مهاجرت معکوس می‌داند. عبداللهی (۱۳۹۵)، به این نتیجه رسیده است که همه افرادی که مهاجرت معکوس داشتند عوامل یکسانی را مؤثر در مهاجرت معکوس خود ذکر کردند. عوامل تعلق بومی، مسکن، شغل، درآمد، نبود اختلافات قومی و قبیله‌ای، وجود امکانات آموزشی توسعه اجتماعی و اقتصادی بر مهاجرت معکوس تأثیر زیادی

دارند و همچنین عوامل سن، رونق راه‌سازی و استقرار خدمات گردشگری و توریستی بر مهاجرت معکوس اثر متوسطی دارند. این مطالعه حاکی از آن است که دلایل مهاجرت بازگشتی به نواحی روستایی عمدتاً اقتصادی، بوم‌شناختی و در ارتباط با کیفیت زندگی است. یعقوبی و زبیدی (۱۳۹۷)، انگیزه‌های مهاجرت معکوس به روستا را در چهار عامل شامل بهبود رفاهی و بهداشتی در روستاها، جاذبه‌های طبیعی روستا و تأمین محیط آرام، بهبود چشم‌انداز، سودآوری کشاورزی در آینده و بهبود ظرفیت اشتغال‌زایی منطقه به دست آورده‌اند. آذر و همکاران (۱۳۹۹)، به این نتیجه رسیده‌اند که عامل اقتصادی و مسکن مهم‌ترین علت تأثیرگذار در مهاجرت معکوس به روستاهای الحاقی تبریز است. بالا بودن هزینه زندگی شهری، حمایت‌های دولتی از روستائیان، پایین بودن درآمد، گرانی زمین در شهر، پایین بودن قیمت خرید و اجاره مسکن در روستا از متغیرهای مؤثر عامل اقتصادی در مهاجرت معکوس محسوب می‌گردند. سجاسی‌قیداری و همکاران (۱۳۹۹)، به این نتیجه رسیده‌اند که در مهاجرپذیری روستاهای مورد مطالعه عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی به ترتیب در روستا و شهر بیشترین تأثیرگذاری را داشته‌اند و بیشترین عواملی که باعث مهاجرت‌پذیری روستاها شده است قیمت پایین زمین، مسکن و اجاره بوده است. علاوه بر آن، گرانی زمین و مسکن در شهر و آلودگی هوا از جمله عوامل مهاجرت به روستا می‌باشد. همچنین نزدیکی به شهر و بهره‌گیری از امکانات آن، بهره‌گیری از هوای سالم روستا و وجود آرامش و امنیت بیشتر در آن، از جمله دلایل تأثیرگذار بر مهاجرت‌پذیری روستاهای مورد مطالعه بوده است. چن<sup>۱</sup> و همکاران (۲۰۱۹)، به این نتیجه رسیده است که مهاجرت موقت شهری با شرایط آب‌وهوایی شدید، کاهش می‌یابد و مهاجرت شهری به طور معکوس با فرصت‌های شغلی محلی متفاوت است و نیز نشان می‌دهد که مهاجرت شهری با کاهش فرصت‌های شغلی محلی مرتبط نیست. در عوض کاهش مهاجرت شهری با اثرات منفی اشتغال آب‌وهوای محلی هم‌زمان است. شایان و همکاران (۱۴۰۰)، به این نتیجه رسیده‌اند که از نظر تنوری، مهاجرت معکوس متأثر از جاذبه مناطق روستایی از نظر آب‌وهوایی برای زندگی توأم با وجود اشتغال کافی در آنها یا پیرامون آنها است. استان‌های سرسبز و پر باران مجاور یا نزدیک

دریای خزر و استان گازخیز/ ساحلی بوشهر در حاشیه خلیج فارس بیشترین نسبت مهاجرت معکوس را نسبت به سایر انواع مهاجرت داشته‌اند. الفتی و همکاران (۱۴۰۰)، به این نتیجه رسیده‌اند که بین تسهیلات آموزشی، فن‌آوری‌های نوین ارتباطی، دسترسی به منابع، ایجاد درآمد با مهاجرت معکوس از شهر به روستا رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. نوروزی و مهدیان (۱۴۰۱)، به این نتیجه رسیده‌اند که شاخص محیطی - کالبدی مهم‌ترین علل مهاجرت بوده‌اند. براساس نتایج تحلیل عاملی تاییدی و ضریب مسیر علل اصلی؛ ۴۴ درصد علل اجتماعی؛ ۴۱/۷ درصد علل اقتصادی و ۴۸/۲ درصد علل کالبدی - محیطی موثر بر مهاجرت معکوس بوده‌اند. پدرسین و ترکلسین<sup>۱</sup> (۲۰۲۲)، تجربیات مهاجران با تحصیلات عالی را که پس از سال‌ها اقامت در شهر به منطقه روستایی بومی خود بازگشته‌اند، بررسی کرده‌اند. از نکات اصلی این مطالعه می‌توان به مواردی چون: ۱- ارتباطات خانوادگی، مهاجران بازگشتی را به روستاها جذب می‌کند. ۲- ذهنیت جامعه محلی، بازگشت‌کنندگان را مردد می‌کند. ۳- هویت‌های مختلف می‌تواند به توضیح ابهامات و دوگانگی مکانی مهاجران بازگشتی کمک کند. ۴- سلسله‌مراتب شهری - روستایی زیر سؤال می‌رود، زیرا روستایی بودن از موقعیت هویتی والدینی بالاتر از شهرنشینی است. ۵- استراتژی‌های مقابله‌ای گفتمانی و مبتنی بر عمل برای مقابله با نسب دادن‌های نامناسب بیرونی و نبردهای هویت درونی استفاده می‌شود، اشاره نمود. مطالعه وی نشان می‌دهد که نگاه به مناطق روستایی از نگاه روستایی، تفاوت قابل‌توجهی با نگاه به مناطق روستایی از نگاه شهرنشین تحصیل‌کرده سابق دارد و این دو موقعیت هویتی به تبیین دوگانگی و تناقض مهاجران بازگشتی نسبت به مناطق روستایی کمک می‌کند.

با عنایت به مطالعات صورت گرفته در خصوص مهاجرت معکوس می‌توان چنین بیان نمود که از نظر موضوعی، مطالعه‌ای نه‌تنها برای شهرستان ماسال و روستاهای آن انجام نشده است، بلکه این مهم برای تحولات شتابان چندساله اخیر استان گیلان هم مطالعه‌ای نشده است. از نظر روش‌شناسی نیز تحقیقات انجام شده در سطح جهانی به صورت کمی یا کیفی بوده‌اند. اما در این

تحقیق به صورت هم‌زمان و توأمان از ابزار مصاحبه (روش کیفی) و پرسشنامه (روش کمی) و یا به عبارتی از روش آمیخته/ترکیبی استفاده شده است.

### مبانی نظری

مهاجرت به مفهوم حرکت داوطلبانه فرد و یا گروهی انسان‌ها از یک واحد جغرافیایی به واحد جغرافیایی دیگر است. به‌طور کلی، مهاجرت به هرگونه تغییر همیشگی محل اقامت گفته می‌شود و شامل رها کردن فعالیت‌های سازمان‌یافته در یک محل و انتقال دایره فعالیت‌ها به محل دیگر است (جنگی، ۱۳۹۹: ۲۵). در همین راستا، مهاجرت معکوس به‌عنوان یکی از گونه‌های مهاجرت، در رابطه با حدود و قلمرو سیاسی یک منطقه/کشور رخ می‌دهد. مهاجرت معکوس به بازگشت مردم از شهرهای بزرگ به کوچک یا از شهرها به سکونتگاه‌های روستایی مربوط می‌شود (مؤمنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۸۴). با توجه به تعریف بخش آمار سازمان ملل، مهاجر معکوس افرادی‌اند که پس از پذیرش توسط جامعه شهری به شهر یا روستای خود باز می‌گردند. در واقع، تحرک مکانی از شهر به روستا مهاجرت معکوس است (افراخته و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۵).

باتوجه به مطالب ارائه شده می‌توان چنین گفت که مهاجرت بدون علت نیست و علل مهاجرت از فردی به فرد دیگر و با توجه به موقعیتی که به تصمیم‌گیری منجر شده، متفاوت است (Delango, 2019: 100). همان‌گونه که جمعیت بیش از یک میلیاردی مهاجر جهان اغلب به دلایل وجود شرایط مطلوب اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و محیطی یک مکان اقدام به مهاجرت کرده‌اند (World Economic Forum, 2017: 15).

مهاجرت یک موضوع بین‌رشته‌ای است، موضوعی که دیدگاه‌ها و نظریات مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی توسط اندیشمندان مختلف در خصوص آن مطرح شده است. در رویکردهای اقتصادی بین مهاجرت و توسعه رابطه وجود دارد و مهاجرت پدیده مفیدی است (Behera et al, 2021: 392). نظریه دوبرخشی آرتور لویس اولین و معروف‌ترین الگوی اشتغال است که به جریان انتقال نیروی کار توجه کرده و مهاجرت را در بطن فرایندهای توسعه اقتصادی بیان می‌کند. در طرح قوانین مهاجرتی راونشتاین مهاجران از منطقه‌ای که فرصت‌های

کمتری دارند، به مناطقی می‌روند که فرصت و امکانات بیشتری در دسترس است. راونشتاین پی برد که جریان مهاجرت از روستا به شهر، جریان متقابل مهاجرت برگشتی و معکوس را نیز به دنبال دارد. از دیدگاه بایرلی<sup>۱</sup> عامل مهم در تصمیم‌گیری، میزان تفاضل هزینه-فایده ناشی از مهاجرت است. تودارو<sup>۲</sup> نیز معتقد است که مهاجرت اغلب پدیده‌ای اقتصادی بوده و بیکاری تصمیمی منطقی برای مهاجرت است. در همین راستا، لیو<sup>۳</sup> (۲۰۲۲: ۱) نیز مهاجرت را راهبرد معیشتی برای خانواده‌ها می‌داند. وی نظریه ساختارگرایی مهاجرت را بر مبنای نیروی کار مطرح کرد و معتقد است، مهاجرت در شرایط فقر با ریسک زیاد انجام می‌شود (محمدی و جعفری، ۱۳۹۸: ۱۰۹). نظریه مهاجرتی کارکردگرایان به بررسی دلایل و پیامدهای مهاجرت به عنوان عنصری الزامی برای تعادل جامعه توجه می‌کند. در تئوری شبکه اجتماعی، مهاجران برگشتی حاملان منابع محسوس و غیرمحسوس اند که پیوندهای قوی خود را با مکان سابق حفظ کرده و ارتباطات مداوم، عوامل اقتصادی و اجتماعی در بازگشت به مبدا مؤثرند (نویخت و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۸۷). رهیافت سیستمی نیز علاوه بر توجه به محیط روستایی و شهری، به مهاجرت به عنوان نظامی دورانی، وابسته، متقابل و خود اصلاحی توجه دارد. در نظریه چرخه حیات بین تغییر جمعیت و توسعه یافتگی ارتباط معناداری وجود دارد. روستاها پس از گذر از مرحله پیدایش، در مرحله رشد با افزایش امید به زندگی، رونق اقتصادی و حتی جذب مهاجر، افزایش جمعیت و دوره جدیدی از روند تکاملی شروع می‌شود؛ بنابراین این نظریه به طرح بهینه چرخه زندگی براساس طرح مهاجرت معکوس به بخشی از زنجیره چرخه حیات برای مکان مناسب اقامت اشاره می‌کند (مهاجرانی و روستا، ۱۳۹۳: ۱۷۹). رویکرد محیطی- کالبدی نیز بر ابعاد مکانی برنامه‌ریزی توسعه به ویژه در زمینه‌های موقعیت، فاصله‌یابی، مقیاس و اندازه، توزیع و سلسله‌مراتبی تأکید دارد و اثرات توسعه روستایی در این رویکرد مشهود است (تقوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۲۸).

---

1 Byerlee

2 Todaro

3 Liu

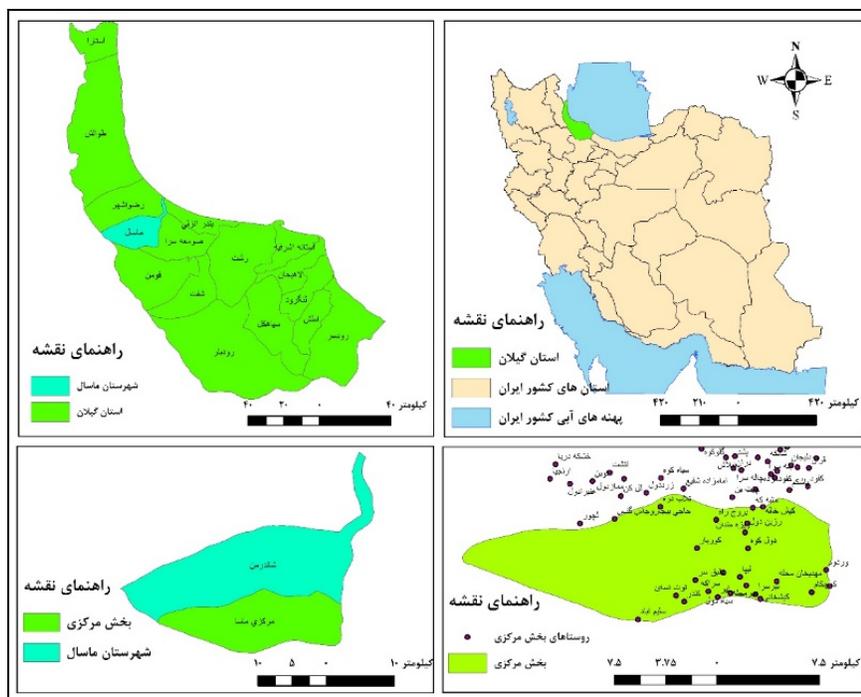
دیگر نظریه مهم پیرامون مهاجرت معکوس، نظریه جریان ضدشهرنشینی است. جریان ضدشهرنشینی می‌تواند به‌عنوان یک حرکت مهاجرتی خانواده‌ها از مکان‌های بزرگتر (مرکز) به مکان‌های کوچکتر (مناطق دور افتاده) تفسیر گردد. از نظر رابرت و راندولف<sup>۱</sup> حرکت کردن از مرکز شهر به بخش‌ها و مناطق دیگر شهر به‌عنوان تمرکززدایی تعریف می‌گردد. همچنین حرکت به‌صورت سلسله مراتبی از شهرهای بزرگ به کوچک و روستاها را با عنوان تراکم‌زدایی تعریف می‌کنند. هر دو این تعاریف و حرکات پیش‌شرط و پیش‌زمینه جریان ضدشهرنشینی به حساب می‌آیند (قاسمی و نوبخت، ۱۳۹۵: ۴۴). جریان ضد شهرنشینی تنها به معنی تغییر محل سکونت خانوارها نیست، بلکه به معنی تغییر شغل افراد و انتقال شغلی افراد شاغل نیز به‌کار برده می‌شود (غفاری و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۹).



شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق

## روش و داده‌ها

محدوده مورد مطالعه در پژوهش حاضر روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال است. شهرستان ماسال یکی از شهرستان‌های استان گیلان است که از دو بخش مرکزی و شاندمن شکل یافته است. بخش مرکزی شهرستان به‌عنوان محدوده مورد مطالعه این تحقیق، ۲ دهستان (دهستان ماسال و دهستان حومه)، ۴۰ روستای دارای سکنه، ۱۲۷۳۲ نفر جمعیت و ۴۱۸۰ خانوار دارد.



شکل ۲- نقشه محدوده مورد مطالعه

این تحقیق از نظر ماهیت، از نوع روش ترکیبی (اکتشافی و علی)؛ از نظر هدف، از نوع تحقیقات توسعه‌ای-کاربردی و از نظر نحوه تحلیل داده‌ها، از نوع تحقیقات آمیخته (کیفی-کمی) است. جامعه آماری این تحقیق، در حالت کلی روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال است (۴۰ روستای دارای سکنه) که به دلیل زیاد بودن تعداد روستاها جهت انجام مصاحبه و تکمیل پرسشنامه؛ سعی شد تا به روش ترکیبی تعدادی از روستاها به‌عنوان روستاهای منتخب بخش

مرکزی ماسال انتخاب شوند. در این روش سعی شد: ۱- از هر دو دهستان بخش مرکزی، روستای انتخابی داشته باشیم؛ ۲- روستاهای انتخابی از نظر جمعیتی، دارای تنوع باشند (کم جمعیت: زیر ۳۰۰ نفر، متوسط جمعیت: ۵۰۰ تا هزار نفر و روستای پرجمعیت: بالای هزار نفر)؛ ۳- روستاهای انتخابی از نظر دسترسی، دارای تنوع باشند (روستاهای نزدیک شهر و روستاهای دور از شهر)؛ ۴- روستاهایی که طی دو دوره سرشماری اخیر رشد جمعیت و خانوار بالایی داشته‌اند؛ و ۵- روستاهایی که تعداد زیادی واحد مسکونی ساخته شده طی ۵ سال اخیر داشته‌اند (نسبت واحدهای مسکونی ساخته شده اخیر به تعداد خانوار/ بیش از ۲۰ درصد). به این صورت که ابتدا روستاها از نظر تقسیمات سیاسی (دهستان)، تعداد جمعیت، دسترسی به شهر، رشد جمعیتی و واحدهای مسکونی ساخته شده اخیر طبقه‌بندی شدند، سپس روستاهایی که به‌طور همزمان فاقد معیارهای مذکور بودند (به‌ویژه از نظر رشد جمعیتی و واحدهای مسکونی ساخته شده اخیر)، حذف شدند تا اینکه تعداد ۶ روستا به‌عنوان روستاهای منتخب بخش مرکزی شهر ماسال انتخاب شدند (انتخاب روستاها به روش تصادفی طبقه‌بندی شده بود).

جدول ۱- روستاهای منتخب به همراه ویژگی‌های انتخابی آنها

دهستان	روستاهای منتخب	خانوار	جمعیت	رشد ۱۰ ساله خانوار ۸۵ تا ۹۵	دسترسی روستا/ فاصله از شهر	واحدهای مسکونی ۵ سال اخیر
حومه	دوله ملال	۲۴۶	۷۲۵	۱۹/۲	چسبیده به شهر	۵۹ واحد مسکونی
	مرکیه	۲۱۴	۶۶۴	۱۲/۶	۲ کیلومتری ماسال	۵۷ واحد مسکونی
	وردوم	۲۸۲	۸۵۳	۱۱/۹	۴ کیلومتری ماسال	۵۶ واحد مسکونی
	وشمه سرا	۳۹۵	۱۱۸۶	۲۸/۲	۷ کیلومتری ماسال	۸۸ واحد مسکونی
ماسال	طاسکوه	۱۲۲	۴۲۳	۱۳	۵ کیلومتری ماسال	۷۸ واحد مسکونی
	طبق سر	۴۶	۱۴۶	۴/۶	۷ کیلومتری ماسال	۱۲ واحد مسکونی

در حالت جزئی‌تر، جامعه آماری این پژوهش باتوجه به ترکیبی بودن تحقیق (کیفی و کمی) به دو گروه تقسیم شده است. جامعه آماری بخش اول تحقیق (بخش کیفی)، کارشناسان حوزه مهاجرت اعم از اساتید دانشگاهی، کارشناسان اداری و مسئولین محلی است که به دلیل عدم اطلاع از تعداد آنها، ابتدا به روش انتخابی تعداد ۳ نفر از اساتید دانشگاهی (جامعه‌شناسی) و ۲

نفر از مسولین محلی (دهیار روستاهای مورد مطالعه) انتخاب شدند و در ادامه به روش گلوله برفی تعداد مصاحبه‌شوندگان تا حد اشباع نظری در پاسخ‌ها ادامه یافت، نهایتاً تعداد مصاحبه‌شوندگان به ۲۰ کارشناس رسید.

اما در بخش کمی، جامعه هدف تحقیق مهاجرین وارد شده به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال است. از آنجایی که داده‌ای در خصوص تعداد مهاجرین وارد شده به روستاهای محدوده مورد مطالعه وجود نداشت، لذا از آمار شهرستانی که آمار به نسبت بالایی است (نسبت به آمار مهاجرت از شهر به روستا) و از قابلیت تعمیم بالایی برخوردار است، استفاده شده است (براساس داده‌های سرشماری نفوس و مسکن استان گیلان در سال ۱۳۹۵، کل تعداد مهاجرین وارد شده به شهرستان ماسال، ۲۳۴۸ نفر اعلام شده است). در همین راستا، جهت تعیین حجم نمونه از روش ریاضی کوکران استفاده شد که تعداد نمونه آماری ۳۳۰ مهاجر به دست آمد (با خطای ۵ درصدی) و به روش ترکیبی؛ هدفمند (شناسایی مهاجران/ تنها مهاجران، نه روستاییان که از اول ساکن بودند) و در ادامه تصادفی در دسترس نمونه‌گیری به عمل آمده است (جهت شناسایی مهاجران از روش معرفی و خوداظهاری استفاده شد. در این خصوص منظور از مهاجران، افرادی بودند که نزدیک به یکسال و بیشتر، از شهر به روستا آمده و در روستا ساکن بودند). لازم به ذکر است که به دلیل نداشتن فهرست مهاجران/ مشخص نبودن آمار مهاجران هر روستا (۶ روستای منتخب تحقیق) به صورت تفکیکی، امکان نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده فراهم نشد.

همان‌گونه که پیش‌تر توضیح داده شد، این تحقیق از نظر روش تجزیه و تحلیل داده‌ها از نوع ترکیبی (کیفی-کمی) است. در بخش روش تحقیق کیفی از مصاحبه ساختارمند و در بخش روش کمی از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شده است. به گونه‌ای که ابتدا با مطالعات اولیه پژوهش و نظر اساتید، شاخص‌ها و سوالات تحقیق استخراج شد و در ادامه سوال اصلی تحقیق (علل مهاجرت معکوس) از طریق اساتید همکار و البته کارشناسان مورد مصاحبه قرار گرفت (مرحله کیفی)، سپس از ترکیب شاخص‌های بدست آمده از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه؛ پرسشنامه تحلیل محتوایی (CVR) تهیه و بین اساتید راهنما و کارشناسان امر امتیازدهی شد تا نهایتاً پرسشنامه علل طراحی و توسط مهاجران مورد ارزیابی قرار گرفت (مرحله کمی).

در بررسی روایی ابزار تحقیق (پرسشنامه علل) از نظرات کارشناسی (۱۰ کارشناس آشنا به موضوع و انتخاب آنها به روش گلوله برفی) و روش تحلیل محتوایی استفاده شد که خروجی این روش، شناسایی ۲۵ مؤلفه نهایی بود (جدول ۴). در بررسی پایایی پرسشنامه نیز (با ۲۵ مؤلفه موردنظر) از نظرات ۲۰ کارشناس (به‌عنوان نمونه آماری آزمایشی) و البته آزمون آلفای کورنباخ استفاده شد که ضریب پایایی ۰/۸۶۸ بدست آمده بیانگر پایایی قابل قبول ابزار تحقیق است. لازم به‌ذکر است که کارشناسان تحقیق ثابت نبودند و بنابر فراخور اهداف تحقیق در هر مرحله از کارشناسان مجزایی استفاده شده است.

همچنین با توجه به اینکه پژوهش موردنظر از نوع آمیخته می‌باشد، بنابراین تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو مرحله صورت پذیرفت. در مرحله اول تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام شد. در مرحله دوم، برای تحلیل روایی پرسشنامه از روش تحلیل محتوایی CVR، جهت سنجش پایایی پرسشنامه از آزمون آلفای کورنباخ و جهت بررسی علل مهاجرت معکوس از تحلیل عاملی در قالب نرم‌افزار SPSS استفاده شد. در ادامه مؤلفه‌های اولیه تحقیق که استخراج شده از مبانی نظری تحقیق می‌باشد، ارائه شده است.

جدول ۲- مؤلفه‌های اولیه علل مهاجرت به روستا

ابعاد	مؤلفه‌ها	منابع
اقتصادی	دسترسی به فرصت‌های شغلی / اشتغال‌زایی / کارآفرینی	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷؛ قاسمی و همکاران، ۱۳۹۳؛ عبداللهی، ۱۳۹۵؛ Laoire & Stockdale 2016 یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	وجود زمینه‌های ایجاد انواع کسب و کارهای خرد مقیاس / تنوع شغلی و درآمدی	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ جنگی، ۱۳۹۹ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	درآمد ثابت و دائمی / امنیت شغلی	امانپور، ۱۳۹۷، عبداللهی، ۱۳۹۵
	ارتقای سطح درآمد/ درآمدزایی	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ جنگی، ؛ یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	سرمایه‌گذاری و امکان فعالیت‌های اقتصادی در روستا	یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷؛ Laoire & Stockdale 2016 یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲

ابعاد	مؤلفه‌ها	منابع
	ارزان بودن زمین و مسکن در روستا (گرانی در شهر)	منافی‌آذر و همکاران: ۱۳۹۶؛ باقری، ۱۳۹۴؛ آذر و همکاران، ۱۳۹۹؛ قاسمی و همکاران، ۱۳۹۳؛ عبداللهی، ۱۳۹۵؛ سجاسی قیداری و همکاران، ۲۰۱۹؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	ارزشمند شدن زمین‌های روستایی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	وجود زمین ارثی در روستا و امکان کشت و زرع، باغداری و دامداری در آن	جنگی، ۱۳۹۹؛ منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ Laoire & Stockdale 2016؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	هزینه‌های پایین زندگی در روستا نسبت به شهر	کریم و همکاران، ۱۳۹۷؛ آذر و همکاران، ۱۳۹۹؛ منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ Laoire & Stockdale 2016؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	توسعه زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی برای فعالیت‌های اقتصادی	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ عبداللهی، ۱۳۹۵؛ Ofuoku, 2012
	حمایت مالی روستاییان (کشاورزان) از طریق اعطاء تسهیلات	جنگی، ۱۳۹۹؛ منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ Ledwith & Reilly, 2014
	توسعه گردشگری	باقری، ۱۳۹۴؛ عبداللهی، ۱۳۹۵؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	رسیدن به خودکفایی	امانپور، ۱۳۹۷
	وجود وسیله نقلیه شخصی	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶
اجتماعی- فرهنگی	داشتن مسکن شخصی و مستقل شدن در روستا	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	تغییر سبک زندگی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	آرامش موجود در روستا (فرار از فشارهای روحی و روانی وارد شده به فرد در شهر)	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ افراخته و حجی‌پور، ۱۳۹۲؛ باقری، ۱۳۹۴؛ سجاسی قیداری و همکاران، ۲۰۱۹؛ یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	اتمام دوره تحصیلات دانشگاهی و حوزه و بازگشت به روستا	باقری، ۱۳۹۴
	سن/ رسیدن به سن بازنشستگی	عبداللهی، ۱۳۹۵؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ Mueller, 2019؛ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	بهبود خدمات رفاهی و بهداشتی در	یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷

ابعاد	مؤلفه‌ها	منابع
	روستاها	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	افزایش بیماری‌ها در شهر	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	حفظ سلامتی/ تغذیه سالم و طبیعی	امانپور، ۱۳۹۷؛ منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۳ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	توسعه آموزش	امانپور، ۱۳۹۷؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ عبداللهی، ۱۳۹۵
	امنیت بالای روستا نسبت به شهر (کلاهبرداری، سرقت و سایر کارهای خلاف شهری)	کریم و همکاران، ۱۳۹۷؛ منافی‌آذر و همکاران: ۱۳۹۶؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ سجاسی قیداری و همکاران، ۲۰۱۹؛ Ledwith & Reilly, 2014; Laoire, 2007
	نبود اختلافات قومی و قبیله‌ای (تبعیض نژادی در شهر)	عبداللهی، ۱۳۹۵؛ منافی‌آذر و همکاران: ۱۳۹۶؛ Karmakar, 2018
	ازدواج از روستا	قاسمی اردهانی، ۱۳۸۵؛ منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ Guimond & Simard, 2010; Scheffe & Zhang, 2019
	تعینت از خانواده و مسولیت‌پذیری	Scheffe & Zhang, 2019؛ جنگی، ۱۳۹۹
	نسبت‌های خویشاوندی و دوستی در روستا (داشتن هویت و ریشه روستایی)	بیکلری، ۱۳۹۸؛ جنگی، ۱۳۹۹ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	ارتباطات اجتماعی	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	همبستگی بالا بین مردم روستا نسبت به شهر	افراخته و همکاران، ۱۳۹۵؛ Laoire & Stockdale 2016
	اعتماد اجتماعی بالا بین مردم روستا نسبت به شهر	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۳؛ Laoire & Stockdale 2016
	سرمایه اجتماعی موجود در روستا	ربانی و همکاران، ۱۳۹۰؛ بیکمحمادی و حاتمی، ۱۳۸۹
	مشارکت گسترده روستائیان	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷
	تعلق بومی (حس تعلق به زادگاه) و در مقابل تضعیف هویت فردی در شهر	عبداللهی، ۱۳۹۵؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ Karmakar, 2018، Mohapatra & Jha, 2020 یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	گسترش بیمه اجتماعی روستائیان	منافی‌آذر و همکاران، ۱۳۹۶
	توسعه فرهنگی روستا (تضاد فرهنگی در شهر)	منافی‌آذر و همکاران: ۱۳۹۶؛ Ofuoku, 2012; Bhugra, & Becker, 2005
	مهمان نوازی مردم روستا	یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	کالبدی- زیرساختی	اجرای طرح‌های کالبدی روستا/ بهسازی کالبدی/ طرح هادی روستا
کیفیت مسکن/نوسازی، مقاوم‌سازی و		جنگی، ۱۳۹۹؛ Laoire & Stockdale 2016

ابعاد	مؤلفه‌ها	منابع
	بهبودی مسکن روستایی	
	گسترش ساخت خانه‌های ویلایی و آپارتمانی در محیط‌های روستایی	میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۳۹۵
	ارتقای کیفیت زیستی و امکانات در روستا (خدمات تلفن همراه، اینترنت، ارتباطات تلویزیونی، رسانه)	امانپور، ۱۳۹۷؛ منافی آذر و همکاران: ۱۳۹۶؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ Ofuoku, 2012; Mohapatra & Jha, 2020 یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	دسترسی راحت به روستا (نزدیکی به شهر)	جنگی، ۱۳۹۹؛ سجاسی قیداری و همکاران، ۲۰۱۹؛ جنگی، ۱۳۹۹ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	توسعه شبکه حمل و نقل (توسعه و بازسازی معابر و جاده‌های روستاها و آسفالت آن)	جنگی، ۱۳۹۹؛ منافی آذر و همکاران: ۱۳۹۶؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور، Mohapatra & Jha, 2020؛ ۱۳۹۲
سیاسی	پیشرفت سیاسی-مشارکتی روستا	منافی آذر و همکاران، ۱۳۹۶؛ Ofuoku, 2012
	حمایت‌های دولتی از روستائیان	آذر و همکاران، ۱۳۹۹؛ جنگی، ۱۳۹۹
	گسترش خدمات اداری در روستا	Guimond & Simard, 2010
زیست محیطی	آب و هوای پاک در روستا (آلودگی هوای شهر)	جنگی، ۱۳۹۹؛ منافی آذر و همکاران: ۱۳۹۶؛ معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور، ۱۳۹۲؛ باقری، ۱۳۹۵؛ ۱۳۹۴؛ امانپور، ۱۳۹۷؛ میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ سجاسی قیداری و همکاران، ۲۰۱۹؛ Guimond & Simard, 2010 یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	طبیعت و چشم‌انداز زیبای روستا	یعقوبی و زبیدی، ۱۳۹۷؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ باقری، ۱۳۹۴؛ امانپور، ۱۳۹۷؛ شایان و همکاران، ۱۴۰۰ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	شرایط محیطی و جغرافیایی خاص (نزدیکی به دریا و سواحل/ بیلافتات سرسبز)	میرفلاح نصیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ شایان و همکاران، ۱۴۰۰؛ جنگی، ۱۳۹۹ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز	بیگمحمادی و حاتمی، ۱۳۸۹؛ جنگی، ۱۳۹۹؛ Guimond & Simard, 2010 یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲
	پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر)	امانپور، ۱۳۹۷؛ منافی آذر و همکاران: ۱۳۹۶؛ جنگی، ۱۳۹۹ یافته‌های میدانی تحقیق/ مصاحبه، ۱۴۰۲

## یافته‌ها

همان‌گونه که پیش‌تر توضیح داده شد، یافته‌های این تحقیق از ۲ بخش کلی شکل گرفته است  
۱- شناسایی علل مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال که از سه زیربخش الف- مطالعات کتابخانه‌ای، ب- مصاحبه‌ها و ج- روایی محتوایی پرسشنامه‌ها به دست آمده است و ۲- دسته‌بندی مهم‌ترین عوامل مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال که از ارزیابی پرسشنامه‌ها به دست آمده است. یافته‌های مذکور در ادامه به ترتیب ارائه شده‌اند.

### ۱- شناسایی علل مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال

در راستای شناسایی علل مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال، با ۲۰ نفر از کارشناسان امر مصاحبه‌ای با این سوال کلی که: به نظر شما علت مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی ماسال چیست؟، به عمل آمد که در ادامه نقل قول تعدادی از آنها ارائه شده است:

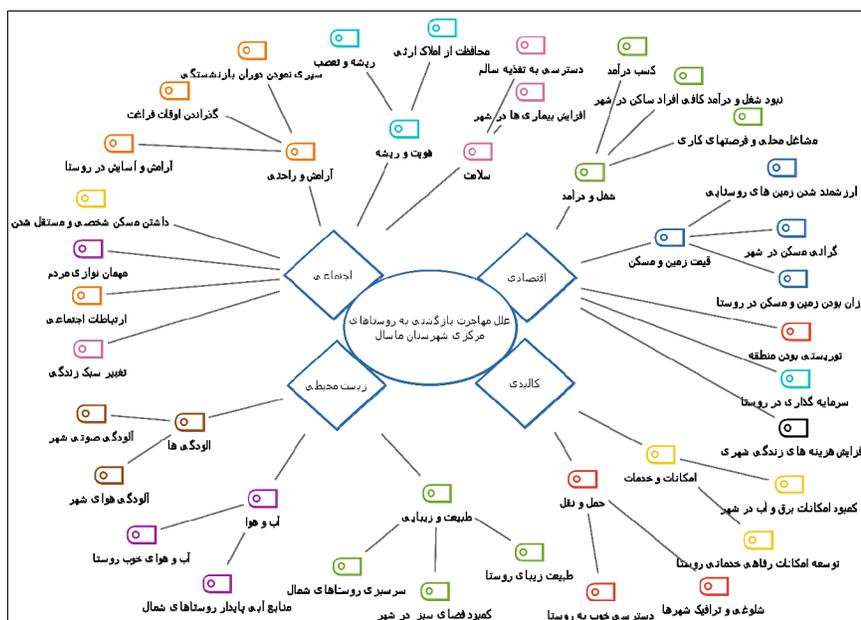
"توریسم و درآمد بالای آن و طبیعت و هوای خوب". (مرد ۴۰ ساله با مدرک کارشناسی و شغل دهیاری با ۱۰ سال سابقه کار)

"باتوجه به گرانی بالای اجاره مسکن و شلوغی شهرها و کمبود امکانات مانند آب و برق در شهرها بزرگ امکان زندگی کردن را برای مردم با مشکل روبه‌رو کرده لذا باعث شده تا به روستاها مهاجرت نمایند". (مرد ۴۳ ساله با مدرک فوق دیپلم در رشته حسابداری و شغل دهیاری با ۱۲ سال سابقه کار)

"به‌نظر من بازگشت به روستا از به نظر خوبه چون همه الان مهاجرت میکنند به شهرها جمعیت روستاها کمتر میشه و دیگه توروستا اکثرا سن بالا هستن و جوان نداریم. دلیل اصلیش میتونه کار باشه و نبود امکانات کافی و بعد رفت و آمد". (زن ۳۲ ساله با مدرک فوق لیسانس و شغل کارمندی)

"ازدحام، آلودگی، هزینه‌های بالا در شهرها، سپری نمودن دوران بازنشستگی، بازگشت به سرزمین مادری". (مرد ۴۲ ساله با مدرک دکتری و شغل مسول دفتر فنی مهندسی با ۱۹ سال سابقه کار)

باتوجه به مصاحبه‌های انجام شده، تعداد ۳۱ مؤلفه احصاء شده در شکل شماره ۳ نمایش داده شده است؛ ۷ مؤلفه در قالب ۳ شاخص زیست‌محیطی؛ ۴ مؤلفه در قالب ۲ شاخص کالبدی، ۹ مؤلفه در قالب ۵ شاخص اقتصادی و ۱۱ مؤلفه در قالب ۷ شاخص اجتماعی، دسته‌بندی شده‌اند.



شکل ۳- مدل علل مهاجرت معکوس از نظر مصاحبه‌شوندگان

جدول ۳ بیانگر تعداد مؤلفه‌ها (۳۱ مؤلفه) و تعداد تکرار آنها (۹۳ فراوانی) از جانب ۲۰ کارشناس مصاحبه شده است. به‌عنوان مثال مؤلفه گرانی مسکن در شهر، ۹ مرتبه تکرار شده است، ارزان بودن زمین و مسکن در روستا، ۲ بار و ارزشمند شدن زمین‌های روستایی ۱ بار از طرف کارشناسان گفته شده است. نهایتاً اینکه این سه مؤلفه تحت عنوان شاخص "قیمت زمین و مسکن" دسته‌بندی شده است. همچنین در این جدول درصد تکرار شاخص‌ها نسبت به ۹۳ فراوانی (تعداد تکرار مؤلفه‌های شاخص‌ها) نمایش داده شده است. شاخص "قیمت زمین و مسکن" حدوداً ۱۳ درصد از کل تکرار مؤلفه‌ها را در بر می‌گیرد و بیشترین درصد تکرار نیز مربوط به همین شاخص است (به همراه شاخص شغل و درآمد).

جدول ۳- علل مقوله‌بندی شده مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی ماسال

ابعاد	شاخص‌ها (فراوانی و درصد از کل)	مؤلفه‌ها (فراوانی)
اقتصادی	شغل و درآمد (۱۲ تکرار و ۱۲/۹ درصد)	کسب درآمد (۷) نبود شغل و درآمد کافی افراد ساکن در شهر (۱) مشاغل محلی و فرصت‌های کاری (۴)
	قیمت زمین و مسکن (۱۲ تکرار و ۱۲/۹ درصد)	ارزشمند شدن زمین‌های روستایی (۱) گرانی مسکن در شهر (۹) ارزان بودن زمین و مسکن در روستا (۲)
	توریستی بودن منطقه (۶ تکرار و ۶/۵ درصد)	
	سرمایه‌گذاری در روستا (۲ تکرار و ۲/۲ درصد)	
	افزایش هزینه‌های زندگی شهری (۶ تکرار و ۶/۵ درصد)	
اجتماعی	سلامت (۲ تکرار و ۲/۲ درصد)	دسترسی به تغذیه سالم (۱) افزایش بیماری‌ها در شهر (۱)
	هویت و ریشه (۳ تکرار و ۳/۲ درصد)	محافظت از املاک ارثی (۱) ریشه و تعصب (۲)
	آرامش و راحتی (۱۰ تکرار و ۱۰/۸ درصد)	سپری نمودن دوران بازنشستگی (۳) گذراندن اوقات فراغت (۱) آرامش و آسایش در روستا (۶)
	داشتن مسکن شخصی و مستقل شدن (۱ تکرار و ۱/۱ درصد)	
	مهمان‌نوازی مردم (۱ تکرار و ۱/۱ درصد)	
	ارتباطات اجتماعی (۱ تکرار و ۱/۱ درصد)	
	تغییر سبک زندگی (۱ تکرار و ۱/۱ درصد)	
زیست‌محیطی	آلودگی‌ها (۶ تکرار و ۶/۵ درصد)	آلودگی صوتی شهر (۱) آلودگی هوای شهر (۵)
	آب‌وهوا (۱۰ تکرار و ۱۰/۸ درصد)	آب‌وهوای خوب روستا (۷) منابع آبی پایدار روستاهای شمال (۳)
	طبیعت و زیبایی (۸ تکرار و ۸/۶ درصد)	سرسبزی روستاهای شمال (۲) کمبود فضای سبز در شهر (۱) طبیعت زیبای روستا (۵)
	امکانات و خدمات (۵ تکرار و ۵/۴ درصد)	کمبود امکانات برق و آب در شهر (۳) توسعه امکانات رفاهی خدماتی روستا (۲)
کالبدی	حمل و نقل (۷ تکرار و ۷/۵ درصد)	شلوغی و ترافیک شهر (۶) دسترسی خوب به روستا (۱)

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

روایی محتوایی مؤلفه‌های علل مهاجرت معکوس: در این مرحله، مؤلفه‌های اولیه استخراجی از مبانی نظری (جدول ۲) با مؤلفه‌های احصاء شده از مصاحبه‌ها (جدول ۳) با هم تجمیع شد (۴۹ مؤلفه) و در ادامه با استفاده از نظرات ۱۰ کارشناس و روش اعتبار محتوایی، مؤلفه‌های نهایی جهت طراحی پرسشنامه و نظرسنجی از مهاجران به دست آمد (جدول ۴).

لازم به ذکر است که برای بررسی روایی محتوایی پرسشنامه از کارشناسان خواسته شد تا با انتخاب یکی از سه گزینه "ضروری"، "مفید اما نه ضروری" یا "غیر لازم"، به میزان مناسب بودن هر مؤلفه پاسخ دهند. بر این اساس، با کمک رابطه زیر، نسبت روایی محتوایی محاسبه شده و با توجه به سطح مورد نیاز برای معناداری آماری ( $P < 0/05$ ) حداقل  $CVR = 0/62$  برای هر مرحله جهت پذیرش آن مرحله به دست می‌آید، تا مورد پذیرش قرار گیرد. در این رابطه  $N$  تعداد کل اعضای پانل و  $n_e$  تعداد اعضایی است که پاسخ "ضروری" دادند (طبق نمونه زیر، گزینه ضروری توسط ۹ نفر از ۱۰ نفر ممکن پاسخ داده شده است).

رابطه شماره ۱:

$$CVR = \frac{n_e - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}} = \frac{9 - \frac{10}{2}}{\frac{10}{2}} = 0.8$$

جدول ۴ بیانگر آن است که از بین ۴۹ عامل اولیه، تعداد ۲۵ عامل ضریب بالای ۰/۷۵ را کسب کرده‌اند و به‌عنوان عوامل نهایی علل مهاجرت به روستاهای مورد مطالعه این تحقیق به حساب می‌آیند.

جدول ۴- نتایج روایی محتوایی مؤلفه‌های علل مهاجرت

مؤلفه‌های علل مهاجرت به روستا		ابعاد/ شاخص‌ها
CVR	بعد اقتصادی	
۰/۸	دسترسی به فرصت‌های شغلی/ کارآفرینی در روستا	شغل و درآمد
۰/۲	تنوع شغلی و درآمدی در روستا	
۰/۴	درآمد ثابت و دائمی/ امنیت شغلی در روستا	
۰/۸	ارتقای سطح درآمد/ درآمدزایی در روستا	
۱	سرمایه‌گذاری و امکان فعالیت‌های اقتصادی در روستا	سرمایه‌گذاری
۰/۸	ارزان بودن زمین و مسکن در روستا (گرانی در شهر)	زمین و مسکن
۱	ارزشمند شدن زمین‌های روستایی	
۰/۸	وجود زمین ارثی در روستا و امکان کشت و زرع، باغداری و دامداری در آن	
۰/۶	داشتن مسکن شخصی و مستقل شدن در روستا	
۱	گسترش ساخت خانه‌های ویلایی و آپارتمانی در محیط‌های روستایی	
۰/۸	هزینه‌های پایین زندگی در روستا نسبت به شهر	هزینه
-۰/۸	رسیدن به خودکفایی در روستا	
-۰/۲	حمایت مالی روستاییان (کشاورزان) از طریق اعطاء تسهیلات مالی	تسهیلات
۰/۸	توسعه گردشگری روستا	گردشگری
CVR	بعد اجتماعی-فرهنگی	
۰/۲	تغییر سبک زندگی	سبک زندگی
۱	آرامش موجود در روستا (فرار از فشارهای روحی و روانی وارد شده به فرد در شهر)	آرامش
۱	سن/ رسیدن به سن بازنشستگی	
۰	بهبود خدمات رفاهی و بهداشتی در روستاها	بهداشت و سلامت
-۰/۴	افزایش بیماری‌ها در شهر	
۱	حفظ سلامتی/ تغذیه سالم و طبیعی در روستا	
۰	توسعه آموزش در روستا	آموزش
۰/۴	اتمام دوره تحصیلات دانشگاهی و حوزه و بازگشت به روستا	
-۰/۲	امنیت بالای روستا نسبت به شهر (کلاهبرداری، سرقت و سایر کارهای خلاف شهری)	امنیت
-۰/۴	ازدواج از روستا	خانواده‌پروری
۰/۶	تعبيت از خانواده و مسولیت‌پذیری	
۰/۸	نسبت‌های خویشاوندی و دوستی در روستا (داشتن هویت و ریشه روستایی)	هویت و حس تعلق
۰/۸	تعلق بومی (حس تعلق به زادگاه) و در مقابل تضعیف هویت فردی در شهر	

مؤلفه‌های علل مهاجرت به روستا		ابعاد/ شاخص‌ها
-۰/۴	تعاملات و ارتباطات اجتماعی در روستا	سرمایه اجتماعی
-۰/۲	همبستگی بالا بین مردم روستا نسبت به شهر	
-۰/۲	اعتماد اجتماعی بالا بین مردم روستا نسبت به شهر	
-۰/۴	مشارکت گسترده روستائیان	
-۰/۸	گسترش بیمه اجتماعی روستائیان	بیمه
-۰/۶	نبود اختلافات قومی و قبیله‌ای (تبعیض نژادی در شهر)	فرهنگ
-۰/۴	توسعه فرهنگی روستا (تضاد فرهنگی در شهر)	
۰/۸	مهمان‌نوازی مردم روستا	
۱	پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر)	تراکم
CVR	بعد کالبدی-فیزیکی	
۱	اجرای طرح‌های کالبدی روستا/ بهسازی کالبدی/ طرح هادی روستا	طرح‌های توسعه‌ای
۰/۸	کیفیت مسکن/نوسازی، مقاوم‌سازی و بهسازی مسکن روستایی	
۰/۲	ارتقای کیفیت زیستی و امکانات در روستا (خدمات تلفن همراه، اینترنت، ارتباطات تلویزیونی، رسانه)	خدمات و امکانات
۱	دسترسی راحت به روستا (نزدیکی به شهر)	دسترسی و حمل و نقل
۱	توسعه شبکه حمل و نقل (توسعه و بازسازی معابر و جاده‌های روستاها و آسفالت آن)	
۰/۸	وجود وسیله نقلیه شخصی و امکان تردد آسان بین شهر و روستا	
CVR	بعد سیاسی	
-۰/۴	پیشرفت سیاسی-مشارکتی روستا	نهادی-سیاسی
۰/۶	حمایت‌های دولتی از روستائیان	
-۰/۸	گسترش خدمات اداری در روستا	
CVR	بعد زیست‌محیطی	
۱	آب و هوای پاک در روستا (آلودگی هوای شهر)	پاکیزگی و طبیعت
۱	طبیعت و چشم‌انداز زیبای روستا	
۱	شرایط جغرافیایی خاص روستا (نزدیکی به دریا و سواحل/ بیابانات سرسبز)	شرایط محیطی
۰/۸	وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز در روستا	

همان‌گونه که پیش‌تر توضیح داده شده است، عوامل نهایی به در قالب پرسشنامه علل مهاجرت توسط ۳۳۰ نفر از مهاجران روستاهای مورد مطالعه ارزیابی شد که در ادامه میانگین نظرات آنها ارائه شده است.

جدول ۵- میانگین نظرات مهاجران در خصوص مؤلفه‌های علل مهاجرت

ردیف	مؤلفه‌ها	میانگین نظرات
۱	دسترسی به فرصت‌های شغلی / کارآفرینی در روستا	۳/۰۸
۲	ارتقای سطح درآمد / درآمدزایی در روستا	۲/۳۶
۳	سرمایه‌گذاری و امکان فعالیت‌های اقتصادی در روستا	۳/۲۵
۴	ارزان بودن زمین و مسکن در روستا (گرانی در شهر)	۲/۹۱
۵	ارزشمند شدن زمین‌های روستایی	۳/۳۳
۶	وجود زمین ارثی در روستا و امکان کشت و زرع، باغداری و دامداری در آن	۲/۷۲
۷	گسترش ساخت خانه‌های ویلایی و آپارتمانی در محیط‌های روستایی	۳/۵۶
۸	هزینه‌های پایین زندگی در روستا نسبت به شهر	۲/۹۹
۹	توسعه گردشگری روستا	۳/۴۷
۱۰	آرامش موجود در روستا (فرار از فشارهای روحی و روانی وارد شده به فرد در شهر)	۳/۸۲
۱۱	سن / رسیدن به سن بازنشستگی	۲/۹۵
۱۲	حفظ سلامتی / تغذیه سالم و طبیعی در روستا	۳/۸۰
۱۳	نسبت‌های خویشاوندی و دوستی در روستا (داشتن هویت و ریشه روستایی)	۳/۱۹
۱۴	تعلق بومی (حس تعلق به زادگاه) و در مقابل تضعیف هویت فردی در شهر	۲/۶۸
۱۵	مهمان نوازی مردم روستا	۳/۱۵
۱۶	پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر)	۳/۷۶
۱۷	اجرای طرح‌های کالبدی روستا/ بهسازی کالبدی / طرح هادی روستا	۲/۸۰
۱۸	کیفیت مسکن / نوسازی، مقاوم‌سازی و بهسازی مسکن روستایی	۳/۲۱
۱۹	دسترسی راحت به روستا (نزدیکی به شهر)	۳/۳۵
۲۰	توسعه شبکه حمل و نقل (توسعه و بازسازی معابر و جاده‌های روستاها و آسفالت آن)	۲/۴۸
۲۱	وجود وسیله نقلیه شخصی و امکان تردد آسان بین شهر و روستا	۳/۶۰
۲۲	آب و هوای پاک در روستا (آلودگی هوای شهر)	۴/۲۹
۲۳	طبیعت و چشم‌انداز زیبای روستا	۴/۵۱
۲۴	شرایط جغرافیایی خاص روستا (نزدیکی به دریا و سواحل / ییلاقات سرسبز)	۳/۹۵
۲۵	وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز در روستا	۴/۱۷

یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

جدول ۵ نشان می‌دهد که مؤلفه‌های "طبیعت و چشم‌انداز زیبای روستا"، "آب و هوای پاک در روستا (آلودگی هوای شهر)"، "وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز در روستا"، "شرایط جغرافیایی خاص روستا (نزدیکی به دریا و سواحل / ییلاقات سرسبز)"، بیشترین میانگین نظرات (امتیاز) را از نظر مهاجران به روستاهای مورد مطالعه تحقیق کسب کرده‌اند در این تحقیق و برابر با طیف لیکرت؛ امتیاز ۱ برای گزینه خیلی کم و امتیاز ۵ برای گزینه خیلی زیاد در نظر گرفته شده است (به‌طور مثال وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز به‌عنوان یکی از علل مهاجرت به روستا، با میانگین امتیاز ۴/۱۷ در بین دو طیف زیاد و خیلی زیاد قرار گرفته است).

۲- دسته‌بندی مهم‌ترین عوامل مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، جهت دسته‌بندی مهم‌ترین عوامل مهاجرت معکوس از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. این روش مراحل خاص خود را دارد، اما به دلیل رعایت حجم مقاله، اهم نتایج آن ارائه شده است.

جدول ۶- نتایج آماره KMO و آزمون بارتلت علل مهاجرت

۰/۷۵۰	اندازه گیری کفایت نمونه گیری کیصر مایر اولکین (Kaiser-Meyer-Olkin)	
۹/۱۰۳	مقدار آماره کای اسکوتر	آزمون کرویت بارتلت (Bartlett's)
۳۰۰	درجه آزادی (Df)	-
۰/۰۰۰	معیار تصمیم (sig)	-

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

معنی‌داری متغیرها/عوامل برای تحلیل عاملی از طریق آزمون بارتلت سنجیده می‌شود. در واقع معنی‌دار بودن این آزمون و بالا بودن مقدار آماره KMO (بیش از ۰/۵۰) مهم‌ترین شرط انجام تحلیل عاملی است (سرمد و همکاران، ۱۳۷۸: ۲۷۱). جدول ۶ معیار KMO و نتایج آزمون بارتلت را نشان می‌دهد. در این جدول، مقدار آماره KMO برابر با ۰/۷۵۰ می‌باشد که تاییدکننده تحلیل عاملی و بیانگر مناسب بودن آن است. بنابراین، داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب‌اند. همچنین نتایج آزمون کرویت بارتلت نیز در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است (معیار

تصمیم برابر ۰/۰۰۰، که کمتر از ۰/۰۱ است)، یعنی بین متغیرها همبستگی / ارتباط معنی‌داری وجود دارد.

لازم به ذکر است که برای شناسایی مهم‌ترین علل مهاجرت به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال، ۲۵ مؤلفه انتخاب شده تا با استفاده از روش تحلیل عاملی مورد تحلیل قرار گیرد. در روش تحلیل عاملی، جهت استخراج عوامل، از ماتریس همبستگی بین متغیرها، بهره گرفته می‌شود. با استفاده از ماتریس مؤلفه‌های اصلی، عوامل مشترک و اهمیت نسبی هر یک از متغیرها معلوم می‌شود و معنادار بودن عوامل انتخاب شده از آماره مقدار ویژه مشخص می‌گردد و عامل‌هایی را انتخاب می‌کند که مقدار ویژه آن‌ها بالاتر از ۱ است. در این جدول (جدول ۷) مجموع این عوامل، کل واریانس متغیرها/ مؤلفه‌ها را تبیین می‌کند. اما عامل‌های پایین‌تر معمولاً سهم ناچیزی در تبیین متغیرها دارند. به همین دلیل براساس ملاک کیسر تنها باید عامل‌هایی استخراج گردند که مقدار ویژه آنها بیشتر از ۱ باشد.

جدول ۷- عامل‌های استخراج شده، مقادیر ویژه و درصد تبیین واریانس آنها از مجموع متغیرها

عامل	مقدار ویژه	مقادیر ویژه اولیه		مجموع مجذورات بارهای عاملی قبل از دوران			مجموع مجذورات بارهای عاملی بعد از دوران			-
		درصد واریانس	درصد تجمعی	مجموع مجذورات	درصد واریانس	درصد تجمعی	مجموع مجذورات	درصد واریانس	درصد تجمعی	
۱	۸/۰۹	۳۲/۳۸	۳۲/۳۸	۸/۰۹	۳۲/۳۸	۳۲/۳۸	۴/۲۴	۱۶/۹۸	۱۶/۹۸	۱
۲	۳/۱۵	۱۲/۵۹	۴۴/۹۷	۳/۱۵	۴۴/۹۷	۱۲/۵۹	۳/۲۳	۲۹/۹۳	۱۲/۹۵	۲
۳	۲/۵۱	۱۰/۰۶	۵۵/۰۴	۲/۵۱	۵۵/۰۴	۱۰/۰۶	۳/۲۱	۴۲/۸۱	۱۲/۸۷	۳
۴	۲/۱۴	۸/۵۵	۶۳/۶۰	۲/۱۴	۶۳/۶۰	۸/۵۵	۲/۵۰	۵۲/۸۴	۱۰/۰۳	۴
۵	۱/۵۳	۶/۱۵	۶۹/۷۵	۱/۵۳	۶۹/۷۵	۶/۱۵	۲/۰۵	۶۱/۰۷	۸/۲۲	۵
۶	۱/۱۶	۴/۶۶	۷۴/۴۲	۱/۱۶	۷۴/۴۲	۴/۶۶	۱/۹۳	۶۸/۸۱	۷/۷۴	۶
۷	۱/۱۳	۴/۵۴	۷۸/۹۶	۱/۱۳	۷۸/۹۶	۴/۵۴	۱/۷۹	۷۶/۰۱	۷/۱۹	۷
۸	۱/۰۲	۴/۰۸	۸۳/۰۵	۱/۰۲	۸۳/۰۵	۴/۰۸	۱/۷۶	۸۳/۰۵	۷/۰۴	۸

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

همان‌گونه که در جدول ۷ ملاحظه می‌شود، این هشت عامل دارای مقادیر ویژه بزرگتر از ۱ هستند و جمعاً ۸۳ درصد از واریانس مجموعه ۲۵ متغیر مورد بررسی در خصوص علل مهاجرت روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال را تبیین می‌کنند که درصد مورد قبول و بالایی به شمار می‌آید. بنابراین، گرچه همه این عوامل مقادیر ویژه بزرگتر از واحد دارند، ولی اهمیت و نقش عامل اول با درصد تبیین ۱۷ درصد بیش از عامل‌های بعدی است و به‌عنوان مهم‌ترین عامل معرفی می‌شود.

نهایتاً اینکه بعد از مشخص شدن تعداد عوامل؛ متغیرهای هر عامل انتساب شده و عوامل نامگذاری می‌شود. از همین‌رو، متغیرهای بارگذاری شده در عامل‌های هشت‌گانه عوامل موثر بر مهاجرت بازگشتی به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال را می‌توان به شرح ذیل تحلیل و نام‌گذاری نمود (جدول ۸).

**عامل اول:** مقدار ویژه این عامل ۴/۲۴ است که به تنهایی ۱۶/۹۸ درصد از واریانس را توجیه می‌کند و بیشترین تأثیر را در بین عوامل هشت‌گانه دارد، بنابراین به‌عنوان مهم‌ترین عامل معرفی می‌گردد. در عامل مذکور ۵ متغیر بارگذاری شده است (توسعه گردشگری روستا؛ نسبت‌های خویشاوندی و دوستی در روستا (داشتن هویت و ریشه روستایی)؛ تعلق بومی (حس تعلق به زادگاه) و در مقابل تضعیف هویت فردی در شهر؛ مهمان‌نوازی مردم روستا؛ پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر)) که به‌غیر از متغیر توسعه گردشگری، مابقی از متغیرهای حوزه اجتماعی- فرهنگی هستند. از ۵ متغیر مذکور این عامل؛ ۳ متغیر توسعه گردشگری، نسبت خویشاوندی و مهمان‌نوازی مردم روستا از جاذبه‌های روستایی و ۲ متغیر دیگر یعنی تعلق بومی (حس تعلق به زادگاه) و در مقابل تضعیف هویت فردی در شهر؛ مهمان‌نوازی مردم روستا؛ پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر)، در حالت بینابین جاذبه روستایی و دافعه شهری قرار می‌گیرند. در حالت کلی این عامل را می‌توان جزو جاذبه‌های روستایی تلقی کرد و عامل اجتماعی- فرهنگی نام‌گذاری نمود.

**عامل دوم:** مقدار ویژه عامل دوم  $۳/۲۳$  است که این مقدار  $۱۲/۹۵$  درصد از واریانس را توجیه می‌کند. در این عامل ۵ متغیر (حفظ سلامتی / تغذیه سالم و طبیعی در روستا؛ آب و هوای پاک در روستا (آلودگی هوای شهر)؛ طبیعت و چشم‌انداز زیبای روستا؛ شرایط جغرافیایی خاص روستا (نزدیکی به دریا و سواحل / بیلاقات سرسبز)؛ وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز در روستا) بارگذاری شده است. همه متغیرها دارای همبستگی خوبی بوده و از متغیرهای بعد طبیعی - جغرافیایی هستند؛ از همین روی، می‌توان این عامل را عامل طبیعی - جغرافیایی نامید. از ۵ متغیر مذکور این عامل، تنها متغیر آب و هوای پاک در روستا (آلودگی هوای شهر) است که حالت بینابین جاذبه روستایی و دافعه شهری دارد و مابقی متغیرها (۴ متغیر دیگر) جزو عوامل جاذبه روستایی محسوب می‌شوند.

**عامل سوم:** عامل سوم با مقدار ویژه  $۳/۲۱$ ، به میزان  $۱۲/۸۷$  درصد از واریانس را توجیه می‌کند. در این عامل ۵ متغیر (وجود زمین ارثی در روستا و امکان کشت و زرع، باغداری و دامداری در آن؛ اجرای طرح‌های کالبدی روستا/ بهسازی کالبدی/ طرح هادی روستا؛ دسترسی راحت به روستا (نزدیکی به شهر)؛ توسعه شبکه حمل و نقل (توسعه و بازسازی معابر و جاده‌های روستاها و آسفالت آن)؛ کیفیت مسکن/نوسازی، مقاوم‌سازی و بهسازی مسکن روستایی) بارگذاری شده‌اند و همبستگی همگی آنها مثبت و قوی بوده و از بعد کالبدی و زیرساختی می‌باشند پس می‌توان این عامل را عامل کالبدی نام نهاد. لازم به ذکر است که هر ۵ متغیر مذکور را می‌توان به‌عنوان جاذبه روستایی تلقی کرد.

**عامل چهارم:** مقدار ویژه این عامل  $۲/۵۰$  است و  $۱۰/۰۳$  درصد از کل واریانس را توجیه می‌کند. در این عامل مجموعاً ۴ متغیر اقتصادی (دسترسی به فرصت‌های شغلی/ کارآفرینی در روستا؛ ارتقای سطح درآمد/ درآمدزایی در روستا؛ سرمایه‌گذاری و امکان فعالیت‌های اقتصادی در روستا؛ ارزشمند شدن زمین‌های روستایی) بارگذاری شده و همه متغیرها دارای همبستگی خوبی با عامل چهارم بوده و جزء جاذبه‌های روستایی محسوب می‌شوند. این عامل را می‌توان تحت عنوان عامل مالی - اقتصادی نام‌گذاری کرد.

**عامل پنجم:** عامل پنجم با مقدار ویژه ۲/۰۵ قادر است ۸/۲۲ درصد از واریانس را توجیه کند. در این عامل ۳ متغیر ارزان بودن زمین و مسکن در روستا (گرانی در شهر)؛ هزینه‌های پایین زندگی در روستا نسبت به شهر؛ وجود وسیله نقلیه شخصی و امکان تردد آسان بین شهر و روستا، با همبستگی مثبت و بالایی بارگذاری شده‌اند و با توجه به اینکه همگی این متغیرها پیرامون مسایل به صرفه بودن است بدین ترتیب، عامل پنجم را می‌توان عامل مقرون به صرفه‌گی (صرفه اقتصادی) نام‌گذاری کرد. لازم به توضیح است که هر ۳ متغیر این عامل، در وضعیت بینابین جاذبه روستایی و دافعه شهری قرار دارند.

**عامل ششم:** مقدار ویژه عامل ششم ۱/۹۳ می‌باشد که این مقدار ۷/۷۴ درصد از کل واریانس را توجیه می‌کند، در این عامل ۲ متغیر اجتماعی از نوع بینابین جاذبه روستایی و دافعه شهری بارگذاری شده که شامل آرامش موجود در روستا (فرار از فشارهای روحی و روانی وارد شده به فرد در شهر)؛ پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر) است با توجه به متغیرهای مذکور این عامل را عامل آرامش و آسایش نامید.

**عامل هفتم:** مقدار ویژه این ۱/۷۹ است و ۷/۱۹ درصد از کل واریانس را توجیه می‌کند. در این عامل تنها متغیر رسیدن به سن بازنشستگی بارگذاری شده متغیری که همبستگی خوبی را با عامل هفتم نشان داده است. این عامل نیز به مانند عوامل قبلی حالت بینابین و البته جاذبه روستایی دارد. با توجه به تک متغیره بودن این عامل، نام عامل هفتم تحت عنوان عامل دوران بازنشستگی نام‌گذاری شد.

**عامل هشتم:** عامل هشتم با مقدار ویژه ۱/۷۶ قادر است ۷/۰۴ درصد از واریانس را توجیه کند. در این عامل متغیر گسترش ساخت خانه‌های ویلایی و آپارتمانی در محیط‌های روستایی با همبستگی مثبت و بالایی بارگذاری شده است. این عامل که از عوامل جاذبه روستایی است، با توجه به تک متغیره بودن آن، تحت عنوان عامل مسکن ویلایی نام‌گذاری شد.

جدول ۸- متغیرهای بارگذاری شده در عوامل هشت‌گانه

ردیف	متغیرها	مقدار همبستگی	شماره عامل / نام عامل / مقدار ویژه / درصد واریانس تبیین شده
۱	توسعه گردشگری روستا	۰/۵۷۹	عامل اول عامل اجتماعی-فرهنگی مقدار ویژه ۴/۲۴ درصد واریانس ۱۶/۹۸
۲	نسبت‌های خویشاوندی و دوستی در روستا (داشتن هویت و ریشه روستایی)	۰/۷۱۸	
۳	تعلق بومی (حس تعلق به زادگاه) و در مقابل تضعیف هویت فردی در شهر	۰/۸۵۷	
۴	مهمان‌نوازی مردم روستا	۰/۷۷۴	
۵	پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر)	۰/۶۳۶	
۶	حفظ سلامتی / تغذیه سالم و طبیعی در روستا	۰/۵۰۶	عامل دوم عامل طبیعی-جغرافیایی مقدار ویژه ۳/۲۳ درصد واریانس ۱۲/۹۵
۷	آب و هوای پاک در روستا (آلودگی هوای شهر)	۰/۷۶۰	
۸	طبیعت و چشم‌انداز زیبای روستا	۰/۸۷۴	
۹	شرایط جغرافیایی خاص روستا (نزدیکی به دریا و سواحل / بیابانات سرسبز)	۰/۶۰۰	
۱۰	وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز در روستا	۰/۶۰۳	
۱۱	اجرای طرح‌های کالبدی روستا/ بهسازی کالبدی/ طرح هادی روستا	۰/۶۲۶	عامل سوم عامل کالبدی مقدار ویژه ۳/۲۱ درصد واریانس ۱۲/۸۷
۱۲	دسترسی راحت به روستا (نزدیکی به شهر)	۰/۸۲۹	
۱۳	توسعه شبکه حمل و نقل (توسعه و بازسازی معابر و جاده‌های روستاها و آسفالت آن)	۰/۶۵۹	
۱۴	وجود زمین ارثی در روستا و امکان کشت و زرع، باغداری و دامداری در آن	۰/۷۹۲	
۱۵	کیفیت مسکن/نوسازی، مقاوم‌سازی و بهسازی مسکن روستایی	۰/۵۸۰	
۱۶	دسترسی به فرصت‌های شغلی/ کارآفرینی در روستا	۰/۸۶۰	عامل چهارم عامل مالی-اقتصادی مقدار ویژه ۲/۵۰ درصد واریانس ۱۰/۰۳
۱۷	ارتقای سطح درآمد/ درآمدزایی در روستا	۰/۷۳۰	
۱۸	سرمایه‌گذاری و امکان فعالیت‌های اقتصادی در روستا	۰/۷۳۴	
۱۹	ارزشمند شدن زمین‌های روستایی	۰/۴۵۰	
۲۰	ارزان بودن زمین و مسکن در روستا (گرانی در شهر)	۰/۵۹۴	عامل پنجم عامل مقرون به صرفه‌گی مقدار ویژه ۲/۰۵ درصد واریانس ۸/۲۲
۲۱	هزینه‌های پایین زندگی در روستا نسبت به شهر	۰/۵۸۸	
۲۲	وجود وسیله نقلیه شخصی و امکان تردد آسان بین شهر و روستا	۰/۷۸۹	

ردیف	متغیرها	مقدار همبستگی	شماره عامل / نام عامل / مقدار ویژه / درصد واریانس تبیین شده
۲۳	آرامش موجود در روستا (فرار از فشارهای روحی و روانی وارد شده به فرد در شهر) پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر)	۰/۸۵۴	عامل ششم عامل آرامش-آسایش
۲۴		۰/۴۶۳	مقدار ویژه ۱/۹۳ درصد واریانس ۷/۷۴
۲۵	سن/ رسیدن به سن بازنشستگی	۰/۹۱۲	عامل هفتم عامل دوران بازنشستگی مقدار ویژه ۱/۷۹ درصد واریانس ۷/۱۹
۲۶	گسترش ساخت خانه‌های ویلایی و آپارتمانی در محیط‌های روستایی	۰/۹۰۷	عامل هشتم عامل مسکن ویلایی مقدار ویژه ۱/۷۶ درصد واریانس ۷/۰۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

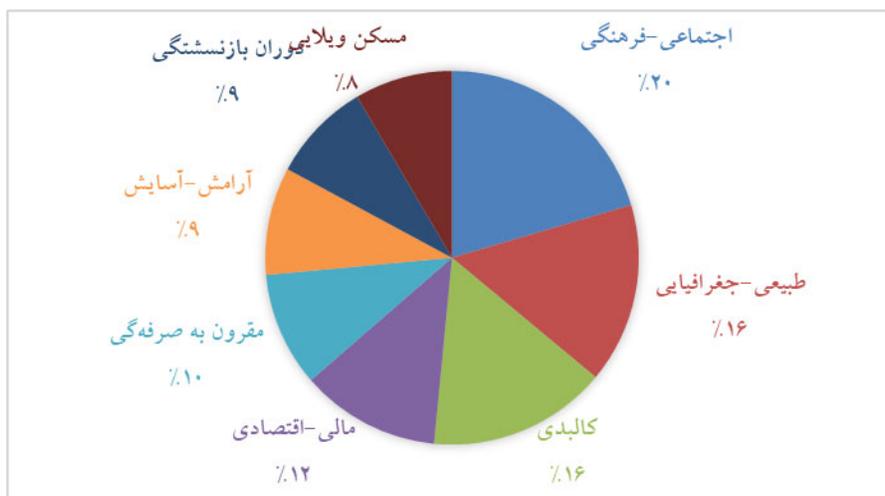
لازم به توضیح است که متغیر پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و ترافیک شهر) (یکبار در عامل اول و یکبار دیگر در عامل ششم) تکرار شد است (یعنی در دو عامل، مقدار عاملی بالای ۰/۴۰ کسب کرده است).

در ادامه نام عوامل هشت‌گانه، ارزش ویژه، درصد واریانس توضیح داده شده توسط هر عامل و درصد از کل عامل‌ها را در قالب جدول ۹ نشان داده است (شایان ذکر است که مجموع اثرات، ۱۰۰ فرض شده و سهم درصدی هر عامل بر این مبنا محاسبه شده است). جدول بیانگر این مطلب هست که عامل اول، عامل اجتماعی- فرهنگی است که با مقدار ویژه ۴/۲۴ به تنهایی ۱۶/۹۸ درصد از کل واریانس را تبیین نموده و ۲۰/۴۵ درصد از علل مهاجرت به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال را در بر می‌گیرد (شکل ۴).

جدول ۹- نتایج تحلیل عوامل حول محور اصلی ۲۵ متغیر منتخب

عامل	نام عامل	ارزش ویژه	درصد واریانس توضیح داده شده توسط هر عامل	درصد از کل عامل‌ها
عامل ۱	اجتماعی-فرهنگی	۴/۲۴	۱۶/۹۸	۲۰/۴۵
عامل ۲	طبیعی-جغرافیایی	۳/۲۳	۱۲/۹۵	۱۵/۵۹
عامل ۳	کالبدی	۳/۲۱	۱۲/۸۷	۱۵/۵۰
عامل ۴	مالی-اقتصادی	۲/۵۰	۱۰/۰۳	۱۲/۰۹
عامل ۵	مقرون به صرفه‌گی	۲/۰۵	۸/۲۲	۹/۹۰
عامل ۶	آرامش-آسایش	۱/۹۳	۷/۷۴	۹/۳۳
عامل ۷	دوران بازنشتگی	۱/۷۹	۷/۱۹	۸/۶۶
عامل ۸	مسکن ویلایی	۱/۷۶	۷/۰۴	۸/۴۸
مجموع		-	۸۳/۰۵	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲



شکل ۴- مدل تجربی علل مهاجرت همراه با سهم درصدی هر یک از عوامل (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

## بحث و نتیجه گیری

مهاجرت معکوس، مهاجرت از شهر به روستا است که بنابر شرایط محیطی و مکانی، می‌تواند عوامل گوناگونی با درجه اهمیت متفاوت در رخداد آن دخیل باشد. روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال به‌عنوان محدوده مورد مطالعه، از جمله مناطق با مهاجرت بالاست که از همین‌رو، در تحقیق پیش‌رو سعی شد تا مهم‌ترین علل مهاجرت به آنها شناسایی شده و دسته‌بندی گردد. در همین خصوص، طی بررسی‌های کتابخانه‌ای، انجام مصاحبه‌ها، نتایج پرسشنامه‌ها و نهایتاً بعد از ادغام و تحلیل محتوایی، علل اصلی مهاجرت معکوس در محدوده مورد مطالعه شناسایی و برای ارزیابی نهایی مورد استفاده قرار گرفت.

به‌گونه‌ای که در مرحله مصاحبه، شاخص‌های قیمت زمین و مسکن (ارزانی در روستا و گرانی در شهر)؛ شغل و درآمد؛ آرامش و راحتی؛ آب‌وهوا؛ طبیعت و زیبایی؛ حمل و نقل؛ هزینه؛ گردشگری و آلودگی، مهم‌ترین علل مهاجرت به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال از نظر کارشناسان می‌باشد. نتیجه دیگر اینکه، عوامل اظهارنظر شده بیشتر حول جاذبه‌های روستایی بوده تا دافعه‌های شهری (از بین ۳۱ عامل احصاء شده از مصاحبه‌ها با ۹۳ مرتبه تکرار؛ ۲۲ عامل (۷۱ درصد) با مجموع ۶۰ مرتبه تکرار (۶۴/۵ درصد)، مربوط به جاذبه‌های روستا است و مابقی به دافعه‌های شهر مربوط می‌باشد). به‌عبارتی دیگر، جاذبه‌های روستایی نسبت به دافعه‌های شهری، نقش پررنگ‌تری در مهاجرت معکوس به روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال دارند.

در مرحله ارزیابی پرسشنامه نیز، مؤلفه‌های "طبیعت و چشم‌انداز زیبای روستا"، "آب و هوای پاک در روستا (آلودگی هوای شهر)"، "وجود آب فراوان و خاک حاصلخیز در روستا"، "شرایط جغرافیایی خاص روستا (نزدیکی به دریا و سواحل / ییلاقات سرسبز)"، بیشترین میانگین نظرات (امتیاز) را از نظر مهاجران روستاهای مورد مطالعه تحقیق کسب کرده‌اند، که جزو مؤلفه‌های بعد زیست‌محیطی هستند. در کنار اینها "توسعه گردشگری روستا"، "آرامش موجود در روستا (فرار از فشارهای روحی و روانی وارد شده به فرد در شهر)"، "حفظ سلامتی / تغذیه سالم و طبیعی در روستا"، "پایین بودن تراکم جمعیتی در روستاها (خستگی از ازدحام و

ترافیک شهر)" و "وجود وسیله نقلیه شخصی و امکان تردد آسان بین شهر و روستا" میانگین بالایی کسب کرده‌اند که البته این مؤلفه‌ها هم مربوط به بعد اجتماعی هستند.

همچنین از بین ۸ عامل کلی به دست آمده از تحلیل عاملی، عوامل اول (اجتماعی- فرهنگی)، دوم (طبیعی-جغرافیایی)، سوم (کالبدی)، چهارم (مالی-اقتصادی) و هشتم (داشتن مسکن ویلایی) جزو جاذبه‌های روستایی (۷۲ درصد از کل علل مهاجرت) و عوامل پنجم (مقرون به صرفه‌گی یا صرفه اقتصادی)، ششم (آرامش و آسایش) و هفتم (دروان‌بازنشستگی) نیز در حالت بینابین جاذبه روستایی و دافعه شهری قرار دارند (۲۸ درصد از کل علل مهاجرت).

با توجه به یافته‌های به دست آمده از تحقیق، می‌توان گفت که نتایج این تحقیق با نتایج تحقیقات چن و همکاران (۲۰۱۹)، مبنی بر اهمیت شرایط آب‌وهوایی؛ پدرسن و ترکلسن (۲۰۲۲)، ارتباطات خانوادگی؛ ربانی و همکاران (۱۳۹۰)، تعلق بومی و درآمد، مسافت؛ همخوانی و قرابت دارد اما با نتایج تحقیقات چن و همکاران (۲۰۱۹)، مبنی بر عدم ارتباط بین فرصت‌های شغلی محلی با مهاجرت معکوس؛ قاسمی و همکاران (۱۳۹۳)، تأمین زمین و مسکن ارزان‌قیمت در روستا؛ میرفلاح نصیری و همکاران (۱۳۹۵)، شرایط آب و هوایی و اقلیمی منطقه؛ عبداللهی (۱۳۹۵)، تعلق بومی، مسکن، شغل، درآمد، نبود اختلافات قومی و قبیله‌ای، وجود امکانات آموزشی توسعه اجتماعی و اقتصادی، سن، رونق راه‌سازی و استقرار خدمات گردشگری و توریستی؛ یعقوبی و زبیدی (۱۳۹۷)، بهبود رفاهی و بهداشتی در روستاها، جاذبه‌های طبیعی روستا و تأمین محیط آرام، بهبود چشم‌انداز، سودآوری کشاورزی در آینده و بهبود ظرفیت اشتغال‌زایی منطقه؛ آذر و همکاران (۱۳۹۹)، بالا بودن هزینه زندگی شهری، گرانی زمین در شهر، پایین بودن قیمت خرید و اجاره مسکن در روستا؛ سجاسی‌قیداری و همکاران (۱۳۹۹)، قیمت پایین زمین، مسکن و اجاره در روستا و البته گرانی زمین و مسکن در شهر و آلودگی هوا، نزدیکی به شهر و بهره‌گیری از امکانات آن، بهره‌گیری از هوای سالم روستا و وجود آرامش و امنیت بیشتر؛ شایان و همکاران (۱۴۰۰)، سرسبز و پربارانی؛ الفتی و همکاران (۱۴۰۰)، تسهیلات آموزشی، فن‌آوری‌های نوین ارتباطی، دسترسی به منابع، ایجاد درآمد، همخوانی و قرابت ندارد.

نتیجه اینکه باتوجه به شرایط محیطی، اهمیت مؤلفه‌های مهاجرت می‌تواند از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر متفاوت باشد. از آنجایی که روستاهای شمال ایران دارای شرایط مساعد آب‌وهوایی هستند، زمین مرغوب و آب پایدار دارند، از طبیعت زیبا و سرسبز و گردشگری برخوردارند، فرصت اشتغال‌زایی و درآمدزایی دارند؛ جاذبه‌هایی روستایی به مراتب تاثیر بیشتری نسبت به دافعه‌های شهری در مهاجرت به محدوده مورد مطالعه دارند، همان‌گونه که نتایج این تحقیق و نتایج تحقیق سلیمی و همکاران (۱۳۹۹)، گواهی بر این ادعاست. همچنان که نتایج این تحقیق، تاییدکننده تئوری شبکه اجتماعی (تاثیر پیوندهای قوی با مکان سابق و ارتباطات مداوم، عوامل اقتصادی و اجتماعی در مهاجرت) رویکرد محیطی - کالبدی (تاثیر موقعیت، شرایط محیطی و فاصله در مهاجرت)، نظریه قوانین مهاجرتی راونشتاین (تاثیر دسترسی به فرصت‌ها و امکانات در مهاجرت)، نظریه بایرلی تاثیر تفاضل هزینه- فایده در مهاجرت) و نظریه چرخه حیات است. در نظریه چرخه حیات روستاها پس از گذر از مرحله پیدایش، در مرحله رشد با افزایش امید به زندگی، رونق اقتصادی و امکانات خدماتی-رفاهی مقبول؛ روند تکاملی خود را با جذب مهاجر شروع می‌کنند؛ روستاهایی که باتوجه به جاذبه‌های خویش، مکانی مناسب برای مهاجرت معکوس و اقامت محسوب می‌شوند.

باتوجه به نتایج تحقیق (مهم‌ترین علل مهاجرت: گرانی مسکن در شهر و ارزانی آن در روستا؛ دستیابی به کار و درآمد بهتر؛ طبیعت و اقلیم روستا، فرار از ازدحام و آلودگی شهر) پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه شده است:

- باتوجه به سیاست مهاجرت معکوس و البته تجربه موفق روستاهای واقع در شمال کشور (خاصه روستاهای مورد مطالعه این تحقیق) پیشنهاد می‌گردد تا با بهبود شرایط محیطی از جمله سرسبزی، تامین آب پایدار برای شرب و کشاورزی و همچنین توسعه خدمات و امکانات روستایی، زمینه برای مهاجرت به سایر روستاهای کشور نیز محیا گردد.
- باتوجه به افزایش مهاجرت به مناطق شمالی کشور و در ادامه بورس بازی زمین و مسکن، پیشنهاد می‌شود تا قوانین مدونی برای جلوگیری ساخت و سازهای غیرمجاز و تبعات

زیست‌محیطی ناشی از تغییر کاربری اراضی در شمال کشور به‌ویژه نواحی روستایی آن، تدوین گردد.

- باتوجه به اینکه یکی از مهم‌ترین علل مهاجرت معکوس، بحث گرانی مسکن در شهر و در مقابل آن ارزانی آن در مناطق روستایی است، لذا جهت جلوگیری از بهم خوردن تعادل اکولوژیکی روستاها ناشی از مهاجرت معکوس، پیشنهاد می‌شود تا باتوجه به تقاضای مسکن، مسکن قابل استطاعت در نواحی پیراشهری (نواحی دارای زمین‌های بایر) آنهم به‌صورت برنامه‌ریزی شده، تدارک دیده شود.

- باتوجه به طبیعت روستاهای مورد مطالعه، پیشنهاد می‌شود تا علاوه بر توسعه گردشگری؛ صنایع دستی و تولیدات کشاورزی در اولویت سرمایه‌گذاری باشد تا در کنار حفاظت از محیط زیست روستا، منبع درآمدزایی پایدار باشد.

### تشکر و قدردانی

این مقاله مستخرج از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «بررسی اثرات مهاجرت بازگشتی و شهر گریز بر مسکن روستایی گیلان؛ (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان ماسال)» در دانشگاه آزاد اسلامی خلخال است. بدینوسیله از نظرات و بازخوردهای داوران رساله در فرآیند اجرای این پژوهش و همچنین پیشنهادات اصلاحی داوران ناشناس مقاله حاضر سپاسگزاری می‌گردد.

### منابع

آذر، علی، محبوبی، قربان و صلاحی رنجبری، مهسا (۱۳۹۹). بررسی عوامل مؤثر در مهاجرت معکوس از کلان‌شهر تبریز به نواحی پیراشهری و روستاهای الحاقی، جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۴(۷۴)، ۲۹-۴۱.

[https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article\\_12331.html](https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_12331.html)

ارگانی، میثم، رجایی، سید عباس و منصوریان، حسین (۱۳۹۶). تبیین فرآیند شهرگرایی در منطقه کلان‌شهری

اصفهان، جغرافیا، ۱۵(۵۳)، ۱۸۰-۱۶۵. <https://rimag.ir/Article/8978/FullText>

افراخته، حسن، منافی آذر، رضا و ولانی، محمد (۱۳۹۵)، اثرات مکانی فضایی مهاجرت بازگشتی در شهرستان میاندوآب، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۵(۱)، ۹۸-۸۳.

<https://doi.org/10.22067/jrrp.v5i1.43612>

الفقی، معارف، حقیقتیان، منصور و حجازی، سیدناصر (۱۴۰۰). بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت معکوس از شهر به روستا (نمونه موردی: شهرستان سرپل ذهاب)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۲(۴۶)، ۱۹۵-۱۸۶.

<https://doi.org/10.30495/jupm.2021.29009.3993>

امانپور، سعید (۱۳۹۷). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری مهاجرت برگشتی (مورد شناسی: بخش مرکزی شهرستان دزفول). جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، ۸(۲۹)، ۳۷-۶۰.

<https://doi.org/10.22111/gajj.2018.4257>

باقری، عذرا (۱۳۹۴). بررسی تأثیر مهاجرت معکوس بر توسعه روستایی (مطالعه موردی: منطقه قره چمن واقع در استان آذربایجان شرقی). پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی. دانشگاه پیام نور تهران.

بیگلری، ثریا (۱۳۹۸). بررسی سطح و روند مهاجرت جمعیت استان اردبیل بین سال‌های ۱۳۹۵ - ۱۳۸۵ به سایر استان‌ها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی: دانشکده علوم اجتماعی.

تقوی، فاطمه، مولائی هاشجین، نصرالله، و قرشی میناباد، محمدباسط. (۱۳۹۶). مطالعه تطبیقی رویکرد کالبدی- فضایی و سیاست‌های مرتبط با آن در برنامه‌های توسعه روستایی طی دو دهه‌ی اخیر (مورد: شهرستان قائم‌شهر، مازندران). جغرافیا و توسعه، ۱۵(۴۷)، ۲۱۳-۲۳۰.

<https://doi.org/10.22111/gdij.2017.3191>

جنگی، ثریا (۱۳۹۹). تحلیل و بررسی عوامل فضایی مؤثر در مهاجرت بازگشتی روستاییان مطالعه موردی: بخش باروق، شهرستان میاندوآب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور واحد میاندوآب.

ربانی، رسول، طاهری، زهرا و روستا، زهرا (۱۳۹۰). بررسی علل انگیزه‌های مهاجرت معکوس و تأثیر آن بر توسعه اجتماعی و اقتصادی در روستاهای اطراف شهرستان‌های تنکابن و رامسر، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۲(۵)، ۸۳-۱۰۸.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285229.1390.2.5.5.9>

سجاسی قیداری، حمداله، سعادت، زهرا و عباس‌زاده، مریم (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل علل مهاجرپذیری روستاهای حاشیه شهر مشهد، دومین همایش ملی چشم‌انداز توسعه پایدار روستایی ایران. تهران.

سلیمی، کاوه، قدرتی، شفیعه و قدرتی، حسین (۱۳۹۹). انگیزه مهاجرت بازگشتی در شهر سقز: دافعه‌های شهری یا جاذبه‌های روستایی. مطالعات جمعیتی، ۶(۲)، ۲۱۱-۲۳۴.

<https://doi.org/10.22034/jips.2021.273867.1098>

شایان، حمید، عرفانی، زینب و سجاسی قیداری، حمداله (۱۴۰۰). تحلیل مقایسه‌ای مهاجرت معکوس (شهری- روستایی) ایران در مقیاس استانی، روستا و توسعه پایدار فضا، ۲(۳)، ۱۸-۱.

<https://doi.org/10.22077/vssd.2021.4791.1044>

عبداللهی، عوض (۱۳۹۵). بررسی علل مؤثر در مهاجرت معکوس (مطالعه موردی: روستای طولش خلخال). سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در مهندسی، علوم و تکنولوژی.

<https://civilica.com/doc/557607>

غفاری، فرهاد، نیکومرام، هاشم و کنعانی مقدم، ثنا (۱۳۹۱). شناسایی و ارزیابی متغیرهای اقتصادی اثرگذار بر مهاجرت معکوس مطالعه موردی کلان شهر تهران، مطالعات مدیریت شهری، ۴(۹)، ۵۷-۶۹.

[https://ums.srbiau.ac.ir/article\\_3519.html](https://ums.srbiau.ac.ir/article_3519.html)

فتح‌اللهی، جمال و جشن پرووکانی، خدیجه (۱۴۰۲). بررسی علل مهاجرت معکوس از نقاط شهری به روستایی در شهرستان کرمانشاه، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای (۱)، ۲۱(۱)، ۲۳۵-۲۶۰.

<https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.78989.1195>

قاسمی، مریم، جوان، جعفر و صابری، زهرا (۱۳۹۳). تحلیلی بر عوامل شکل‌گیری مهاجرت معکوس در نواحی روستایی شهرستان بینالود، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، ۴(۱۶)، ۱۵-۳۷.

[https://jargs.hsu.ac.ir/article\\_161358.html](https://jargs.hsu.ac.ir/article_161358.html)

کریم، محمدحسین، بارانی، نادر و اسکندری، آذر (۱۳۹۷). بررسی آثار اجتماعی پدیده مهاجرت معکوس در مناطق روستایی سیستان، همایش ملی پیشرفت پایدار؛ رهیافت تاریخ، فرهنگ و تمدن دارالولایه سیستان، زاهدان: تالار بزرگ فردوسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، صص: ۴۲-۶۰.

<https://civilica.com/doc/904788>

محمدی، احمد و جعفری، مصطفی (۱۳۹۸)، بررسی تأثیر مهاجرت بین‌المللی، مهاجرت‌پذیری و شاخص توسعه انسانی بر رشد اقتصادی (مورد مطالعه: کشور افغانستان). کاتب، ۶(۱۳)، ۱۰۳-۱۲۲.

<https://research.kateb.edu.af/dari/wp-content/uploads/sites/2/2020/05/6.pdf>

منافی آذر، رضا، عبدالهی، عبدالله، علی زاده، تیمور، ولانی، محمد و قاسمی اردهابی، علی. (۱۳۹۶). مهاجرت بازگشتی و پیامدهای آن بر سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: بخش باروق شهرستان میاندوآب). مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، ۱۲(۳۸)، ۱۷۹-۱۹۷.

<https://sanad.iau.ir/Journal/jshsp/Article/1030711/FullText>

مومنی، احمد، جهانگیری، ماندانا، و ترکاشوند، زهرا (۱۴۰۰). تحلیل عوامل اثرگذار در رشد مهاجرت معکوس به سکونتگاه‌های پیراشهری نجف‌آباد. توسعه فضاهای پیراشهری، ۳(۱)، ۱۹۸-۱۸۳.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.26764164.1400.3.1.11.5>

مهاجرانی، علی‌اصغر و روستا، زهرا (۱۳۹۳). بررسی مهاجرت معکوس و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی، اجتماعی و تغییرات فرهنگی و سیاسی در روستاهای شهرستان‌های تنکابن و رامسر واقع در استان مازندران، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، ۵(۱۳)، ۱۶۷-۱۹۴.

<https://sanad.iau.ir/Journal/urb/Article/1016036/FullText>

میرفلاح نصیری نعمت‌اله، دل عظیمی فریده، صباغی شهلا. آیا مهاجرت معکوس در کشور در حال تحقق است؟ (۴)۴، ۱۴-۲۰. <http://amar.srtc.ac.ir/article-1-209-fa.html>

نوبخت، رضا، قاسمی اردهابی، علی و رستمعلی‌زاده، ولی‌اله (۱۳۹۶)، علل و تعیین‌کننده‌های مهاجرت برگشتی در ایران طی دوره ۱۳۸۵-۹۰، مطالعات جمعیتی، ۳(۱)، ۱۸۳-۲۰۹.

[https://jips.nipr.ac.ir/article\\_89821.html](https://jips.nipr.ac.ir/article_89821.html)

نوروزی، اصغر و مهدیان، فاطمه. (۱۴۰۱). واکاوی علل و پیامدهای مهاجرت معکوس به نواحی روستایی شهرستان بوئین و میاندشت. برنامه‌ریزی فضایی، ۱۲(۴)، ۱-۲۲.

<https://doi.org/10.22108/sppl.2023.136741.1699>

یعقوبی، جعفر و زبیدی، طاهره (۱۳۹۷)، بررسی انگیزه‌های مهاجرت معکوس و پیامدهای آن در روستاهای شهرستان ایجرود استان زنجان، پژوهش‌های روستایی، ۹(۲)، ۱۹۶-۲۰۸.

<https://doi.org/10.22059/jrur.2018.229925.1118>

- Abdollahi, E. (2021). The study of factors influence on reverse migration. (Case study: Tulash village of Khalkhal). Third International Conference on Research in Engineering, Sciences and Technology. [In Persian]. <https://civilica.com/doc/557607>
- Afrakhteh, H., Manafiazar, R. & Valaei, M. (2016). The spatial-local effects of return migration in Miyandoab County. *Journal of Research & Rural Planning*, 5(1), 83-98. [In Persian]. <https://doi.org/10.22067/jrrp.v5i1.43612>
- Amanpoor, S. (2018). Identifying and Prioritizing the Factors Affecting the Formation of Rural Recursive Immigration (Case Study: Central Section of Dezful County). *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 8(29), 37-60. [In Persian]. <https://doi.org/10.22111/gaj.2018.4257>
- Argani, M, Rajaei, S.A, & Mansuriyan, H. (2017). Elucidate counter-urbanization process in Isfahan metropolitan area. *Geography*, 15(53), 165-180. [In Persian]. <https://rimag.ir/en/Article/8978/FullText>
- Azar, A. Mahboubi, Gh. Salahi Ranjbari, M. (2021). Investigating the factors influencing the Reverse Migration from Tabriz metropolis to the Suburbs and adjoining villages, *Journal of Geography and Planning*, 24(74), 29-41. [In Persian]. [https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article\\_12331.html](https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_12331.html)
- Bagheri, U. (2015), Examination of the effect of inverse migration on rural development (Case Study: Ghareh area, East Azerbaijan Province). Master Thesis in Rural Development, Payam Noor University of Tehran. [In Persian].
- Behera, M., Mishra, S., & Behera, A. R. (2021). The COVID-19-led reverse migration on labour supply in rural economy: Challenges, opportunities and road ahead in Odisha. *The Indian Economic Journal: The Quarterly Journal of the Indian Economic Association*, 69(3), 392-409. <https://doi.org/10.1177/00194662211013216>
- Bhugra, D., & Becker, M. A. (2005). Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World Psychiatry*, 4(1), 18-24. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1414713>
- Biklari, S. (2019), The study of the levels and trends of population migration of Ardabil province to the other provinces, 2006-2016. Master thesis in Demography, Allameh Tabataba'i University, Faculty of Social Sciences. [In Persian].

- Chen, J.J., Kosec, K., & Mueller, V. (2019). Temporary and permanent migrant selection: Theory and evidence of ability-search cost dynamics. *Review of Development Economics*, 23(4), 1477-1519. <https://doi.org/10.1111/rode.12617>
- Delango, M. W. (2019). The causes and consequences of rural-urban migration: The case of Wolaita Sodo town Merhal Sub-city. *Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal): Humanities and Social Sciences*, 2(4), 99-114. <https://doi.org/10.33258/birci.v2i4.609>
- Fathollahi, J., & Jashn Provakani, K. (2023). Exploring Factors affecting the Reverse Migration from Urban Areas to Rural Areas of Kermanshah. *Journal of Geography and Regional Development*, 21(1), 260-235. [In Persian]. <https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.78989.1195>
- Ghaffari, F., Nikumaram, H., & Kana'ani-Moghadam, S. (2012). Identifying and Assessing the Impact of Economic Variables on Counter urbanization (Case study: Tehran metropolis). *Urban Management Studies*, 4(9), 57-69. [In Persian]. [https://ums.srbiau.ac.ir/article\\_3519.html](https://ums.srbiau.ac.ir/article_3519.html)
- Ghasemi, M., Javan, J., & Saberi, Z. (2014). Analysis of the Causes of the Formation of Reverse Migration to Rural Areas (Case Study: Binalood County). *Journal of Arid Regions Geographic Studies*, 5(16), 15-37. [In Persian]. [https://jargs.hsu.ac.ir/article\\_161358.html](https://jargs.hsu.ac.ir/article_161358.html)
- Jangi, S. (2020). Analysis and study of spatial factors influencing rural return migration, (case study: Barogh district, Miandoab county), Master thesis in Geography and Rural Planning, Payame Noor University. [In Persian].
- Karim, M.H., Barani, N., & Eskandari, A. (2018). Study on the Impact of Reverse Migration on Social Development in Rural Areas of Sistan Province, National convention on "Sustainable progress; history approach, culture, and civilization in Sistan region", Zahedan: University of Sistan and Baluchistan. [In Persian]. <https://civilica.com/doc/904788>
- Karmakar, D. (2018, November 4). Bihar government launches new policy for maintenance of rural roads. *Times Of India*. <https://timesofindia.indiatimes.com/city/patna/government-launches-new-policy-for-maintenance-of-rural-roads-in-bihar/articleshow/66501370.cms>

- Laoire, C. N. (2007). The 'green green grass of home'? Return migration to rural Ireland. *Journal of Rural Studies*, 23(3), 332-344.  
<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2007.01.005>
- Laoire, C. N., & Stockdale, A. (2016). Migration and the life course in rural settings. In Mark Shucksmith, David L. Brown (eds.), *Routledge International Handbook of Rural Studies* (pp. 36-49). Routledge.
- Ledwith, V., & Reilly, K. (2014). Fringe benefits? Educational experiences of migrant and non-migrant youth in the urban-rural fringe of Galway City, Ireland. *Journal of Rural Studies*, 36, 219-225. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.07.003>
- Liu, J. (2022). Childhood and rural to urban migration in China: A tale of three villages. *Children & Society*, 00, 1-16. <https://doi.org/10.1111/chso.12666>
- Manafi Azar, R. Abdollahi, A. Alizadeh, T. Valaei, M. & Gasemi Ardehayi, A. (2017). Return migration and its impact on rural settlements (Case study: Borough district in Miandoab County). *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 12(1), 179-197. [In Persian]. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/jshsp/Article/1030711/FullText>
- Mirfalah Nasiri, N., Del Azimi, F., & Sabbaghi, S. (Year). Is Reverse Migration Happening in the Country? *Statistics*, 4(4), 14-20. [In Persian].  
<http://amar.srtc.ac.ir/article-1-209-fa.html>.
- Mohajerani, A.A, Rousta, Z. (2014). An Evaluation of the economic, social, cultural, and political impact of Reverse Migration on villages of Tnekabon and Ramsar in Mazandaran Province, *Journal of Sociological Urban Studies*, 5(13), 167-194. [In Persian]. <https://sanad.iau.ir/en/Journal/urb/Article/1016036/FullText>
- Mohammadi, A., & Jafari, M. (2018). Study of the impact of international migration, immigration, and human development index on economic growth: A case study of Afghanistan. *Katab*, 6(13), 103-122. [In Persian].  
<https://research.kateb.edu.af/dari/wp-content/uploads/sites/2/2020/05/6.pdf>
- Mohapatra, A. K., & Jha, S. (2020). Determinants of Reverse Internal Migration in India: A Behavioural Perspective. *Indian Journal of Economics & Business*, 18(1), 383-398.  
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.11707.16166>

- Momeni, A., Jahanshiri, M., & Torkashvand, Z. (2021). Analysis of effective factors in the growth of reverse migration to suburban settlements of Najafabad. *Preipheral Urban Spaces Development*, 3(1), 183-198. [In Persian].  
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.26764164.1400.3.1.11.5>
- Nobakht, R., Ghasemi Ardahaee, A., & Rostamalizadeh, V. (2017). Causes and Determinants of Return Migration in Iran During 2006-2011. *Iranian Population Studies*, 3(1), 183-209. [In Persian]. [https://jips.nipr.ac.ir/article\\_89821.html](https://jips.nipr.ac.ir/article_89821.html)
- Norouzi, A., & Mahdian, F. (2022). Causes and Consequences of Reverse Migration to the Rural Areas of Buin and Miandasht County. *Spatial Planning*, 12(4), 1-22. [In Persian]. <https://doi.org/10.22108/sppl.2023.136741.1699>
- Ofuoku, A. (2012). Urban-Rural Migration in Delta State, Nigeria: Implications for Agricultural Extension Service. *Global Journal of Science Frontier Research Agriculture and Veterinary Sciences*, 12(6), 79-79.  
<https://journalofscience.org/index.php/GJSFR/article/view/517>
- Okali, D., Okpara, E. & Olawoye, J. (2001), The Case of Aba and its Region, Southeastern Nigeria, Working Paper Series on Rural-Urban Interactions and Livelihood Strategies, Working Paper 4, International Institute for Environment and Development (IIED)  
<https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/9117IIED.pdf>
- Olfati, M., Haghghatian, M., & Hejazi, S.N. (2021). Investigating the effective factors on reverse migration from city to village (Case study: Sarpol-e-Zahab city), *Research and Urban Planning*, 12(46), 183-195. [In Persian].  
<https://doi.org/10.30495/jupm.2021.29009.3993>
- Pedersen, H. D., & Therkelsen, A. (2022). Being a part of and apart from. Return migrants' ambivalent attachment to rural place. *Journal of Rural Studies*, 94, 91-98.  
<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2022.05.015>
- Rabbani, R., Taheri, Z. & Roosta, Z. (2011), The study of the causes of inverse migration motivations and its impact on socio-economic development in villages of Tonekabon and Ramsar cities, *Research and Urban Planning*, 2(5), 83-108. [In Persian].  
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285229.1390.2.5.5.9>

- Salimi, K., Ghodrati, S., & Ghodrati, H. (2020). Motivation of Return Migration to Saqez City: Urban Repulsions or Rural Attractions. *Iranian Population Studies*, 6(2), 211-234. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jips.2021.273867.1098>
- Scheffel, J., & Zhang, Y. (2019). How does internal migration affect the emotional health of elderly parents left-behind? *Journal of Population Economics*, 32(3), 953-980. <https://doi.org/10.1007/s00148-018-0715-y>
- Sejasi-Ghidari, H., Saadati, Z., & Abbaszadeh, M. (2020). The study and analysis of the causes of immigrant-receiving villages in the city of Mashhad, The Second National Conference on Iran Sustainable Rural Development. Tehran. [In Persian].
- Shayan, H., Erfani, Z., & Sojasi Ghidari, H. (2021). Comparative analysis of reverse migration (Urban-Rural) Iran on a provincial scale. *Village and Space Sustainable Development*, 2(3), 1-18. [In Persian]. <https://doi.org/10.22077/vssd.2021.4791.1044>
- Taghavi, F., Molaiee Hashjin, N., & Ghorshi Minaabadi, M.B. (2017). Comparative Study of Physical-Spatial Approach and Related Policies in Rural Development Planning During Two Recent Decades (Case study: Ghaemshahr, Mazandaran). *Geography and Development*, 15(47), 213-230. [In Persian]. <https://doi.org/10.22111/gdij.2017.3191>
- Takahashi, Y., Kubota, H., Shigeto, S., Yoshida, T., & Yamagata, Y. (2021). Diverse values of urban-to-rural migration: A case study of Hokuto City, Japan. *Journal of Rural Studies*, 87, 292-299. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.09.013>
- World Economic Forum. (2017, October 25). *Migration and its impact on cities*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/publications/migration-and-its-impact-on-cities>
- Yaghoubi, J. & Zobeidi, T. (2018). Assessing Reverse Migration's Motivations and Consequences in Ijroud County, Zanjan Province. *Journal of Rural Research*, 9(2), 196-209. [In Persian]. <https://doi.org/10.22059/jrur.2018.229925.1118>